

פרשת בראשית

א:ט-א:יט

The
Chumash Shiur

מראה מקומות

download our app!

Lakewood
DafYomi.com

א א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם
 וְאֶת הָאָרֶץ: ב וְהָאָרֶץ תְּהוֹ וְכָהוּ
 וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת
 עַל־פְּנֵי הַמַּיִם: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי־אֹר
 וַיְהי־אֹר: ד וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב

א בְּקֶדְמִין בָּרָא יי ית שְׁמַיָא וַיֵּת
 אֲרַעָא: ב וַאֲרַעָא הָוֹת צְדִיָא
 וְרִיקְנֵיָא וְחֹשְׁכָא (בנ"א נוסף פְּרִיש)
 עַל אֲפִי תְהוּמָא וְרוּחָא מִן קֶדְם
 יי מְנַשְׁבָּא עַל אֲפִי מַיָּא: ג וַאֲמַר
 יי יְהִי נְהוּרָא וְהָוָה נְהוּרָא:
 ד וַחֲזָא יי ית נְהוּרָא אַרְי טַב

ב/ רבתי

רש"י

שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת, כמו פי לא סָגַר
 דְלַמְּי בְטַנִּי (איוב ג ט), ולא פירש מי הסוגר, וכמו יִשָּׂא אֶת
 חֵיל דְמַשְׁקָא (ישעיהו ח ד), ולא פירש מי ישאנו, וכמו אֶס יַחְרוֹשׁ
 בְּצִקְרִים (עמוס ו יב), ולא פירש אֶס יַחְרוֹשׁ אֶדְם בְּצִקְרִים, וכמו
 מַגִּיד מִרְאשִׁית חֲתֻרִית (ישעיהו מ י), ולא פירש מגיד מראשית
 דְבַר חֲתֻרִית דְבַר. אֶס כֵּן תַּמָּה עַל עַלְמָךְ שְׁהִי הַמַּיִם קִדְמוֹ,
 שְׁהִי כְתִיב (פסוק ז) רוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם וְעֵדִיין
 לֹא גִילָה הַמַּקְרָא (בצידור הקודמים והמאחרים כלום)
 בְּרִיאַת הַמַּיִם מִתִּי הִיתָה¹, הֵא לַמִּדַּת שְׁקִדְמוֹ הַמַּיִם לְאֶרֶץ.
 וְעוֹד שְׁהַמַּיִם מֵאֵשׁ וּמַיִם נִבְרָאוּ. עַל כִּרְחָךְ לֹא לִימַד
 הַמַּקְרָא בְּסִדְר הַמוֹקְדָּמִים וְהַמְאַחֲרִים כְּלוּם: בְּרֵא
 אֱלֹהִים. וְלֹא נֹאמַר בְּרָא ה'י², שֶׁנִּחְלָה עֲלֵה בְּמַחֲשַׁבָּה
 לְבִרְאִתּוֹ בְּמִדַּת הַדִּין, רֵאָה שְׁאִין הַעוֹלָם מִתְקַיִם, הַקִּדְּמִים
 מִדַּת רַחֲמִים וְשִׁתְּפָה לַמִּדַּת הַדִּין, הֵינִי דְכַתִּיב (לֵהֲלֹן ג ד) כִּיֹּס
 עֲשׂוֹת ה' יִלְאִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם (רַחֵם ב"ר יב טו): (ג) תְּהוֹ וְכָהוּ.
 תְּהוֹ לְשׁוֹן תַּמָּה וְשִׁמְמוֹן, שְׁאֵדֵם תְּוֹהֵה וְשִׁמְמוֹם עַל כֵּהוּ
 שְׁכָה: תְּהוֹ. אֶשְׁטוּרִי־שׁוֹן בְּלַע"ו: בְּהוּ. לְשׁוֹן רִיקוּת
 וְדו"ו: עַל פְּנֵי תְהוֹם. עַל פְּנֵי הַמַּיִם שַׁעַל הָאֶרֶץ"י:
 וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת. כִּסָּא הַכְּבוֹד עוֹמֵד בְּאֹוִיר וּמְרַחֵף
 עַל פְּנֵי הַמַּיִם בְּרוּחַ פִּי שֶׁל הַקִּדְּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְצַמְאֲמוּרִי,
 כִּיּוֹנָה הַמְרַחֶפֶת עַל הַקֵּן. אֶקוּצְיָטִי"ר בְּלַע"ו: (ה) וַיֵּרָא
 אֱלֹהִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב וַיְבַדֵּל. אֶף כֵּהוּ אֲנוּ לְרִיכִין
 לְדַבְּרֵי אֲגֻדָּה³. רֵאָהוּ שְׁאִינוּ כְּלֵאִי לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ רַשְׁעִים

א (א) בראשית. אמר רבי יחזק, לא היה צריך להחיל
 את התורה אלא מהקדש הזה לְכֶסֶם (שמות יב ז) שהיא מנחה
 ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית,
 משום פת מעשיו הגיד לעמו לַמִּת לְהֶס נְחֻלַת גוֹיִם (תהלים קי"א
 ו), שאם יאמרו אומות העולם לישראל לְסַטֵּים אֶתְּם שֶׁכַּנְשַׁתְּם
 אֲרָצוֹת שְׁכַעַה גוֹיִם, הֵם אֹמְרִים לָהֶם כֹּל הָאֶרֶץ שֶׁל הַקִּדְּוֹשׁ
 בְּרוּךְ הוּא הִיא, הוּא בְּרָאָה, וְנִתְּנָה לְאִשְׁרֵי יִשְׂרָאֵל צַעֲיִנוּ, בְּרָצוּנוּ
 נִתְּנָה לָהֶם וּבְרָצוּנוּ נִטְלָה מֵהֶם וְנִתְּנָה לְנוֹי (מַמְנוּחַ יֵשׁוּ א י):
 בְּרֵאשִׁית בְּרֵא. אִין הַמַּקְרָא הוּא אֹמֵר אֲלֵךְ דְּרַשְׁנֵיהּ,
 כְּמוֹ שְׁדַרְשׁוּהוּ רְבוּחֵינוּ וְזָרוּם לְזָרְכָה (ב"ר א ב) שֶׁכֵּזֶל הַתּוֹרָה
 שְׁנִקְרָאת לְרֵאשִׁית דְּרָפּוֹ (מַשְׁלֵי ח כב), וְכֵּזֶל יִשְׂרָאֵל שְׁנִקְרָאוּ
 לְרֵאשִׁית תְּבוּאָתָהּ (יִמְיָה ג א). וְאֶס כֵּהוּ לְפָרְשׁוֹ כְּפִשְׁטוֹי כֵּן
 פִּרְשׁוּהוּ, בְּרֵאשִׁית בְּרִיאַת שְׁמַיִם וְאֶרֶץ וְהָאֶרֶץ הִיא תְּהוֹ וְכָהוּ
 וְחֹשֶׁךְ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אֹר. וְלֹא כֵּהוּ הַמַּקְרָא לְהוֹרוֹת סִדְר
 הַבְּרִיאָה לְיֹמֵר שְׁאֵלוֹ קִדְמוֹ, שְׁאֵם כֵּהוּ לְהוֹרוֹת כֵּן, הִיא לֹ
 לְכַתּוּב 'בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֶת הַשְּׁמַיִם' וְגו', שְׁאִין לֶךְ רֵאשִׁית
 בְּמַקְרָא שְׁאִינוּ דְבוּק לְמִיבָה שְׁלֵאֲחֵרִיו, כְּמוֹ בְּרֵאשִׁית מְמַלְכַת
 יְהוֹקֵם (שֵׁם כו א), לְרֵאשִׁית מְמַלְכַתּוֹ (לֵהֲלֹן י א), לְרֵאשִׁית דְּגֻנְךָ (דְּבָרִים
 יט ד). אֶף כֵּהוּ אֶתְּהוּ אֹמֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים וְגו' כְּמוֹ
 בְּרֵאשִׁית בְּרָאוּ, וְדוּמָה לֹו תְּחֻלַּת דְּבַר ה' בְּהוֹשַׁע"י (הוֹשַׁע א ב),
 כְּלוּמַר, תְּחֻלַּת דְּבוּרוֹ שֶׁל הַקִּדְּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּהוֹשַׁע וַיֹּאמֶר
 ה' אֶל הוֹשַׁע וְגו'. וְאֶס תְּאֵמַר לְהוֹרוֹת כֵּהוּ שְׁאֵלוֹ תְּחֻלָּה
 בְּרָאוּ וּפִירוּשׁוֹ בְּרֵאשִׁית הַכֹּל בְּרָא אֲנוּ, וַיֵּשׁ לֶךְ מַקְרָאוֹת

שפתי חכמים הקצר

דהא קודם הושע דיבר עם כמה בניאים, אלא הכי פירושו 'תחילת' דבורו
 של הקדוש ברוך הוא עם הושע מה היה, ויאמר ה' אל הושע' וגו', וכמו
 שמוסב שם על ויאמר ה' כן מוסב הכא על ויאמר אלהים (מנח"י).
 ט. ודקשיא לך 'שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק' יש לומר פירושו
 'בראשית הכל' והוא דבוק למלת 'הכל' (רא"ם וגו"א). י. בדבר
 שמעצמינו נבין שיש תיבה חסירה, והיא מובנת מצד הסברא (ד"ד).
 יא. ואם להורות סדר הבריאה בא, קשה למה לא מפרש נמי בריאת המים
 (ראה רא"ם). יב. פירושו שהיה לו לומר גם כן ה', כמו שאמר 'ביום
 עשות ה' אלהים' וגו' (רא"ם). יג. רצונו לומר 'ריקות' הוא לשון מקרא
 ו'צדו' הוא לשון ארמי, ושניהם הם לשון ריקון (מנח"י). יד. רצונו לומר
 דהיה לו לכתוב 'על תהום', מאי 'על פני', אלא שקאי על המים שהם על
 הארץ והם 'פני הארץ' (מנח"י, לבוש). טו. דקשה מפני מה נקרא כסא
 הכבוד 'רוח אלהים', ומתרג' מפני שהיה מרחף ברוח פיו של הקדוש
 ברוך הוא (רא"ם). טז. כמו במלת 'בראשית', דלפי פשוטו של מקרא
 משמע דבתחלה היו מעורבין יחד דהא הבדילים, וזה אי אפשר דאור
 וחושך אינו אלא העדר וקנין, ואי אפשר חיבורם יחד בעת מן העתים

א. דהא התורה לא ניתנה לישראל אלא בשביל המצוות שיקיימו אותן,
 אם כן כל הני סיפורי דברים למותר הוא (מנח"י, רא"ם). ב. כי מילה
 וגיד הנשה לא נצטוו בהם אלא יחידים בעדם ובעד כל ישראל, וכל זה
 שלא נצטוו בהם כל ישראל בכלל, אינם נחשבות מכלל מצוותיה (עפ"י
 רא"ם). ג. בלשון ניהווא ותירוץ הוא, והכי קאמר אלא הטעם שפתח
 בבראשית, הוא משום 'כח מעשיו הגיד לעמו' (רא"ם). ד. ומפני שרוב
 מצוות התורה תלויות בארץ, ואם אין הארץ לישראל לא יתכן אלו
 המצוות כלל, לפיכך הוצרך לכתוב בתורה שמן הדין בא הארץ לישראל
 (גו"א). ה. דלפי פשוטו משמע שבא להורות סדר הבריאה, וזה אינו
 כמו שפירש רש"י בסמוך 'שאין לך ראשית' וכו' (מנח"י). ו. רצונו
 לומר, שיהא בראשית מלה סמוכה, אוי מלת 'ברא' שהוא פֶּעַל עִבֵר
 צִרַךְ אֶתְּהוּ לְעִשׂוֹת שֵׁם, כְּאִילוּ נִכְתָּב בְּמִקּוּם בְּרָא 'בְּרִיאַת' (רבי"ט).
 ז. דבראשית ברא כמו בתחילת בריאת וכו' וכאשר הארץ היתה תוהו
 ובוהו וחושך, או ויאמר אלהים יהי אור' וכל הענין מוסב על ויאמר
 אלהים' (מנח"י עפ"י רא"ם). ח. דהתם גם כן לא יתכן לומר, שתחילת
 דבורו של הקדוש ברוך הוא במה שדיבר עם שום אדם היה עם הושע,

וּאֶפְרַשׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוּכָא: ה וַיִּקְרָא יְיָ לְנְהוֹרָא יְמָמָא וּלְחֲשׁוּכָא קְרָא לַיְלִיא וַהֲוָה רְמֵשׁ וַהֲוָה צִפְר יוֹמָא חָד: ו וַאֲמַר יְיָ יְהִי רְקִיעָא בְּמַצִּיעוֹת מֵאָּ וַיְהִי מִפְרָשׁ בֵּין מֵאָּ לְמֵאָּ: ז וַעֲבַד יְיָ ית רְקִיעָא וְאֶפְרַשׁ בֵּין מֵאָּ דִּי מְלַרְע לְרְקִיעָא וּבֵין מֵאָּ דִּי מַעַל לְרְקִיעָא וַהֲוָה כֵּן: ח וַיִּקְרָא יְיָ לְרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמֵשׁ וַהֲוָה צִפְר יוֹם תַּנְיָן: ט וַאֲמַר יְיָ יתְכַנְשׁוּן מֵאָּ מִתַּחַת שְׁמַיָּא לְאַתֵּר חַד וְתַתְּחוּי יִבְשָׁתָא וַהֲוָה כֵּן: י וַיִּקְרָא יְיָ לְיִבְשָׁתָא אֶרְעָא וּלְבַיִת כְּנִישׁוֹת מֵאָּ קְרָא יְמָמִי

וַיְבַדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ קְרָא לַיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: פ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְדִּיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם: ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ וַיְבַדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לַרְקִיעַ וַיְהִי־כֵן: ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: פ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְקוּן הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבְשָׁה וַיְהִי־כֵן: י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבְשָׁה אֶרֶץ וּלְמַקְוֵה הַמַּיִם קְרָא יַמִּים וַיִּרְא

והבדילו לנדקיס לעמיד לזכא (תפינה יב, צ"ר יא ג). ולפי פשוטו כן פרשה, ראהו פי טוז ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביאה, וקבע לזה תחומו זיוס ולזה תחומו זלילה (ראה צ"ר ג 1): (ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב 'יום ראשון' כמו שכתוב בשאר הימים 'שני' 'שלישי' 'רביעי', למה כתב אחד, לפי שהיה הקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני. כך מפורש בצראשית רבה (ג 10): (1) יהו רקיע. י יתחוק הרקיע, שאף על פי שנבראו שמים זיוס ראשון, עדיין לחיס היו, וקקשו זשני מגערת הקדוש ברוך הוא צאומרו יהי רקיע (צ"ר ד 3). וזהו שכתוב (איוב כו יא) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון, וזשני ויתמהו מעגלתו, כאלס שמשחומס ועומד מגערת המאיים עליו (צ"ר יב 1): בתוך המים. צאמצע המים, שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ. הא למדת שהס תלוים

רש"י

צמאמרו של מלך (צ"ר ד 7): (1) ויעש אלהים את הרקיע. יי תקנו על עמדו והיא עשייתו, כמו ועָשָׂה ה' אֶת הַרְקִיעַ (דברים כא 3): מועל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע, לפי שהן תלויין באויר (צ"ר ד 7). ומפני מה לא נאמר פי טוז זיוס שני, לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי, והרי התחיל זה זשני, ודבר שלא נגמר אינו צמילואו וטוזו. וזשלישי שנגמרה מלאכת המים והתחיל מלאכה אחרת וגמרה, כפל זו פי טוז שני פעמים (פסוקים ג, 3), אחד לגמר מלאכת יום השני, ואחד לגמר מלאכת היום (צ"ר ד 7 1): (2) ויקרא אלהים לרקיע שמים. על מים (צ"ר ד 7 1). שם מים (תפינה יב). אש ומים, שערבן זה זבה ועשה מהס שמים (תפינה סס, צ"ר ס): (3) יקוון המים. שטוחין היו על פני כל הארץ והקוון צאוקינוס, הוא היס הגדול שצכל הימים (צ"ר ה 3): (4) קרא ימים. והלא יס אחד הוא ים, אלא אינו דומה טעס דג העולה מן היס צעכו לטעס דג

שפתי חכמים הקצור העליונים לרקיע, כמו שיש הפרש מן הרקיע למים התחתונים שעל הארץ (מנח"י). כג. דקשה, והלא כבר נבראו השמים (רא"ם). כד. שהוא גם כן לשון תיקון (רא"ם עיי"ש). כה. בשלמא עד הנה הוה אמינא להכי לא נאמר 'כי טוב', לפי שלא נגמרה מלאכת המים, משום שלא נברא אותו דבר שהמים ינחו עליו, אבל השתא דאשמעינן שהם תלוים באויר, ונמצא שכבר נגמרה מלאכת המים קשה למה לא נאמר 'כי טוב' (נח"י). כו. רצונו לומר כיון שיש אס למסורת הוי כאלו נכתב שמים בש"ן שמאלית, וכל קמץ מביא אל"ף היינו שא מים (מנח"י). כז. כי המ"ם משרת בעבור שנים (רא"ם). כח. רצונו לומר דהא כל שאר ימים יניקה שלהם מים הגדול כמו שכתוב (קהלת א 1) 'כל הנחלים' וגו' (מנח"י).

והבדילו לנדקיס לעמיד לזכא (תפינה יב, צ"ר יא ג). ולפי פשוטו כן פרשה, ראהו פי טוז ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביאה, וקבע לזה תחומו זיוס ולזה תחומו זלילה (ראה צ"ר ג 1): (ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב 'יום ראשון' כמו שכתוב בשאר הימים 'שני' 'שלישי' 'רביעי', למה כתב אחד, לפי שהיה הקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני. כך מפורש בצראשית רבה (ג 10): (1) יהו רקיע. י יתחוק הרקיע, שאף על פי שנבראו שמים זיוס ראשון, עדיין לחיס היו, וקקשו זשני מגערת הקדוש ברוך הוא צאומרו יהי רקיע (צ"ר ד 3). וזהו שכתוב (איוב כו יא) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון, וזשני ויתמהו מעגלתו, כאלס שמשחומס ועומד מגערת המאיים עליו (צ"ר יב 1): בתוך המים. צאמצע המים, שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ. הא למדת שהס תלוים

אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: יי וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשְׂא
הָאָרֶץ דְּשֵׂא עֵשֶׂב מְזֵרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה
פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זֶרְעוֹ־בּוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן:
יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשֵׂא עֵשֶׂב מְזֵרִיעַ זֶרַע
לְמִינָהּוּ וְעֵץ עֵשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זֶרְעוֹ־בּוֹ לְמִינָהּוּ
וַיֵּרֶא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר
יוֹם שְׁלִישִׁי: כ ד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת
בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה
וַהֲיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וּשְׁנָיִם: טו וַהֲיוּ לְמְאֹרֶת בְּרָקִיעַ

וַחֲזָא יי אַרִי טב: יי וַאֲמַר יי תְּדַאֲת אַרְעָא דְתָאָה עֵשְׂבָא דְבַר זֶרְעָה מְזֵרֵרַע אֵילָן פִּירִין עֶבֶד פִּירִין לְזַנְהָ דִּי בַר זֶרְעָה בַּהּ עַל אַרְעָא וְהוּהּ כֵּן: יב וַאֲפַקַת אַרְעָא דְתָאָה עֵשְׂבָא דְבַר זֶרְעָה מְזֵרֵרַע לְזַנְהוּי וְאֵילָן עֶבֶד פִּירִין דְבַר זֶרְעָה בַּהּ לְזַנְהוּי וַחֲזָא יי אַרִי טב: יג וְהוּהּ רַמְשׁ וְהוּהּ צֶפֶר יוֹם תְּלִיתַאי: יד וַאֲמַר יי יְהוֹן נְהוֹרִין בְּרָקִיעָא דְשְׁמַיָא לְאֲפֻרְשָׁא בֵּין יַמָּא וּבֵין לַיְלָא וַיְהוֹן לְאֹתִין וּלְזַמְנִין וּלְמַמְנֵי בְּהוֹן יוֹמִין וּשְׁנָיִן: טו וַיְהוֹן

רש"י

ראשון נבראו וצבועי לוח עליהם להקלות צרקיע (מגינה יב).
 וכן כל חולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון, וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו, הוא שכחוב (פסוק 6) וְאֵת הַשָּׁמַיִם לְרִבּוֹת תּוֹלְדוֹתֵיהֶם וְאֵת הָאָרֶץ לְרִבּוֹת תּוֹלְדוֹתֵיהֶם (ב"ר 6 ד):
 יהי מארת. חסר וי"ו כתיב"ל, על שהוא יום מארה ליפול אסכרה צמינוקות^ט, הוא ששנינו (משנת סופרים פ"ו ה"ה) צבועי היו מתענים על אסכרה שלא תפול צמינוקות: **הַהִבְדִּיל**
בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה. משנגזר האור הראשון, אצל צבעת [ס"א צלשת] ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום בין בלילה [ס"א זה ביום זה בלילה]:
 והיו מארות. כשהמארות לוקין סימן רע הוא לעולם שגמאר (וימיה יב) וּמְאֹרֹת הַשָּׁמַיִם אֵל תְּקוּפֹתָם, צעשומכס רזון הקדוש ברוך הוא אין אמת צריכין לדאוג מן הפורענות (פסוק כט):
וּלְמוֹעֲדִים. על שם העמיד, שעמידים ישראל להטוות על המועדות והם נמנים למוול הלצנה^{כב} (ב"ר 6 ו):
וּלְיָמִים. שְׁמוֹשׁ הַחֲמֵה חֲזִי יוֹם וְשְׁמוֹשׁ הַלְצָנָה חֲזִי יוֹם שֶׁלֹּס: וּשְׁנָיִם. לְסוֹף שֶׁלֹּשׁ מְאוֹת שָׁשִׁים וַחֲמֵשֶׁה יָמִים [ס"א

העולה מן היס צאספמיא (ב"ר 6 ט) כ"ט: (יא) תְּדַשְׂא הָאָרֶץ דְּשֵׂא עֵשֶׂב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא, ולא היה לשון המקרא לומר 'תעשיב הארץ', שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא 'עשב פלוני', ואין לשון למדבר לומר 'דשא פלוני', שלשון 'דשא' הוא לציטת הארץ כשהיא מתמלאת צדשאים^כ: תְּדַשְׂא הָאָרֶץ. מתמלא ותמכסה לצוש עשבים, צלשון לע"ז נקרא דשא אִרְצִיָּדִי"ץ כולן צערכוביא, וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מְזֵרִיעַ זֶרַע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו צמקום אחר^כ: עֵץ פְּרִי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא עשהה כן^כ אלא ומואח הארץ עץ עושה פרי (פסוק יב) ולא 'העץ פרי', לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונו ונתקללה^כ (ירושלמי כלאים פ"א ה"ז, ב"ר 6 ט): **אֲשֶׁר זֶרְעוֹ בּוֹ.** הן גרעיני כל פרי שמהן האילן נומח כשנוטעין אותן^כ: (יב) וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ וּגְו'. אף על פי שלא נאמר 'למינהו' צדשאין צניווייהן, שמעו שננטוו האילנות על כך ונשאו קל ומומר צעמנן, כמפורש צאגדה צמיטת חולין (ס) כ"ז: (יד) יהי מארת וגו'. י"ז מיום

שפתי חכמים הקצר

אחר (דביט עיי"ש). לו ומה אילנות הגדולים וענפיהם מרובים ולא יתערבו יחד מעולם, בכל זאת יצאו למינם, אנו שקטנים ואם נהיה מעורבים לא יהיה היכר בינינו כלל, על אחת כמה וכמה שיש לנו לצאת למיננו (רא"ם). לו קשה לרש"י, דהוה ליה למימר קודם לכן 'יהי מאורות' ואחר כך 'זהו למאורות בריקיע' (גוי"א). לח פירושו חסר וא"ו שרשית שהיא אחר האליף (נח"י). שהשנית שהיא וא"ו הרבוי אינה מעלה ולא מורדת בענין זה, וחסרונה בכאן לא ילפינן מינה (הוכרזן). טו ותינוקות לאו דווקא, אלא לפי שהתינוקות הם חלושי הטבע לפיכך הם עלולים יותר לקבל המארה משאר הנבראים (נח"י). מ. מוש"ל למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו, וכשכעס עליהם אמר לעבדו, טול פנס מפניהם והושיבם בחושך (גמרא). מא. שמוע מינה שיש חתה באם שילכו בדרכי הגוים, אבל כעשותכם צרון הבורא אל תחתו, כדכתיב 'כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו' (מנח"י עפי"י רא"ם). מב. שהוא מחיבור שני המאורות, שאין ללבנה מאור

כט. דבאספמיא הדגים טובים יותר (נח"י). לו דקשה לרש"י, למה נאמר 'תדשא הארץ דשא עשב' וגו' ואין יפול הפעל 'תדשא' על 'עשב' (מנח"י). לא. פ"יכך לא היה מדרך הלשון לכתוב 'תעשיב הארץ' כללות מיני עשבים מתחלפים, וכתב 'תדשא' שפירושו תמכסה הארץ מיני עשבים רבים יחד בערכוביא (רא"ם). לב. רצונו לומר 'דמוזיע' הוא לשון מפעיל להאדם, שיכול לזרוע במקום אחר (מנח"י). לג. ואין להקשות אין יתכן לומר שהארץ חטאה, והלא אינה בעלת בחירה ורצון, שכבר אמרו חז"ל (ב"ר י) 'אין לך עשב מלמטה שאין לו מול מלמעלה', ואותו כח חטא ונתקלל, שהוא בעל שכל ובחירה (קצו"מ, לבוש), לו. והא דפירש אצל 'ארורה האדמה בעבורך' (להלן ג יז) 'משל ליוצא לתרבות רעה' וכו', דמשמע שלא בעונה נתקללה, והכא פירש בעונה נתקללה. יש לומר דהא הוא גרמה (מנח"י עפי"י רא"ם). לה. ופ"כ כתיב בעשב 'מוזיע זרע' כי העשב צומח מזרע הנזרע בארץ, ובעץ כתיב 'אשר זרעו בו' כי העץ עצמו יהפך לזרע, אם ירכיב או יטע את ענפיו במקום

לְנְהוֹרִין בְּרִקיעָא דְשָׁמַיָא
 לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וְהָוָה כֵּן:
 טו וְעַבְד יְיָ יֵת תְּרִין נְהוֹרָיָא
 רְבִרְבִיָּא יֵת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט
 בִּימְמָא וְיֵת נְהוֹרָא זְעֵרָא לְמִשְׁלַט
 בְּלִילְיָא וְיֵת כּוֹכְבֵיָא: יז וַיְהִי
 יְתְהוּן יְיָ בְּרִקיעָא דְשָׁמַיָא
 לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא: יח וּלְמִשְׁלַט
 בִּימְמָא וּבְלִילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין
 נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׂוֹכָא וַחֲזָא יְיָ אַרְי
 טָב: יט וְהָוָה רָמַשׁ וְהָוָה צָפֵר יוֹם
 רְבִיעֵיָא: כ וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן מִיָּא
 רְחַשׁ נִפְשָׁא חִיתָא וְעוֹפָא יִפְרַח
 עַל אַרְעָא עַל אִפִּי רְקיעָא שְׁמַיָּא:
 כא וּבְרָא יְיָ יֵת תְּנִינְיָא רְבִרְבִיָּא
 וְיֵת כָּל נִפְשָׁא חִיתָא דְרְחֲשָׁא דִּי
 אֲרֻחִישׁוּ מִיָּא לְזַנְיָהוּן וְיֵת כָּל
 עוֹפָא דְפִרַח לְזַנְיָהוּ וַחֲזָא יְיָ אַרְי
 טָב: כב וּבְרָךְ יְתְהוּן יְיָ לְמִימְרָא
 פִּשְׁוֹ וּסְגוּ וּמְלוּ יֵת מִיָּא בִּימְמָיָא

הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן:
 מִז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים
 אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמַמְשַׁלֵּת הַיּוֹם
 וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטָן לְמַמְשַׁלֵּת הַלַּיְלָה וְאֵת
 הַכּוֹכָבִים: יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרִקיעַ
 הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ: יח וּלְמַשֵּׁל בֵּינָם
 וּבְלַיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיִּרְא
 אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: יט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
 רְבִיעִי: כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרְצוּ הַמַּיִם
 שָׂרִץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ
 עַל־פְּנֵי רִקיעַ הַשָּׁמַיִם: כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים
 אֶת־הַתְּנִינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה |
 הַרְמִישֵׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיִּרְא
 אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: כב וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֹאוּ

רש"י

ותולעים, וצבצביות^{טז} כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם, וכל הדגים: (כא) התנינים. דגים גדולים שנים. וצדצדי אגדה^{יז} (בבא בתרא על: ד) הוא לוימן וכן זוגו שצראס זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה ללדיקים לעמיד לזא, שאס יפרו וירצו לא יתקיים העולם צפניהם. המניס כמיציי: נפש החיה. נפש שיש בה חיות^{יח}: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם, הולכין לצרכיהם. ואף החיות הולכין לצרכה, אלא מפני הנחש שעמיד לקללה לכן לא צרכן, שלא יהיה הוא בכלל (ראה צ"ר יא א): פרו. לשון פרי, כלומר עשו פירות: ורבו. אס לא אמר אלא פרו היה

ורביע יוסן יגמרו מהלכן בשנים עשר מולות המשרתים^{טז} אוחס, והיא שנה^{יז}, וחזורים ומתחילים פעם שניה לסבב צגלגל כמהלכן הראשון: (טו) והיו למאורות. עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם^{יח}: (טז) המאורות הגדולים וגו'. מ"ח שנים נבראו (פסקי דר"א פ"ו), ונתמעטה הלצנה על שקטרגה ואמרה אז אפשר לשני מלכים שישתמשו צכמר אחד (טולין פ:): ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלצנה, הרבה לצליה להפיס דעמה (צ"ר יד: מ"ז): (כ) נפש חיה. שיהא בה חיות^{יח}: שריץ. מ"ח כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ^{יח}, צעוף כגון זבובים, צשקלים כגון נמלים וחיפושיים:

שפתי חכמים הקצור

ואחר כך שרץ, רצונו לומר שגם בקרא צריך להיות כן ישרצו המים נפש חיה, ומה הן נפש חיה ומפרש שרץ ועוף (מנח"י עפ"י רא"ם). מט. כל מין נמוך בגובהו מגובה המינים הנכסטים תחת הסוג ההוא קרוי שרץ, מפני שהוא הנמוך שבסוגו (רא"ם). ג. הם התולעים הנמצאים באשפה (מנח"י). נא. רצונו לומר גבי בהמות וחיות (מנח"י). ג. דאם לא כן למה הוציא התנינים מן הכלל של כל נפש החיה הרומשת, אלא שהם בריות מיוחדים כמו לוימן וכן זוגו (גו"א). ג. דיוקו מדנקט 'תנינים' חסר יו"ד האחרונה, שרצה לומר שאחד היה, ודרשינן נמי אס למקרא שמשמע שבתחילה היו שנים (באה"ט). ג. מזה שהוצרך רש"י לפרש כן עוד פעם שנית, יש לומר לפי שנכתב בה"א הידיעה משמע שהוא חיה ממש (דב"ט). ג. וי"א כדי שיתרבו, שמאחר שהם יצירו כפיו של

מעצמה אלא מהחמה כידוע, ולכן תלה המועדים בשניהם (קצו"מ). מג. וי"ן בקראת שנה, מגזירת 'שנו וי'שנו' (מלכים א' יח לד), כי אז ישוב השמש אל הנקודה אשר החל ממנה (רא"ם). מד. לפי שנראה הכתוב ככפול אחר שאמר 'היו מאורות', לזה אמר שכך פירוש הכתוב 'היו מאורות להבדיל וגו' ולאורות ולמועדים, ועוד זאת ישמשו בריקיע השמים 'למאורות', להאיר לארץ ולדרים עליה וכאילו כתב והיו 'לאורה' (הזכרון). מה. דקשה לרש"י, דבתחילה כתיב 'שני המאורות הגדולים' ואחר כך אמר 'את המאור הגדול' (רא"ם). מו. והשתא אתי שפיר דלא כתיב 'היו כוכבים', או ויעש את הכוכבים' (נח"י). מז. קשה לרש"י והלא החיות אחר כך נבראו מן האדמה, לכן פירש שזוהו פירושו שיהיה בו חיות (באה"ט). מח. מזה שמהפך רש"י ומפרש בתחילה נפש חיה

מסורת המדרש

ו פמסיס י"ד. מרסיס דף ל"ט. זילקוט כלן רמו כ'. ועין מנמומל נמקוטי סי' ג'. וזהו מדע ליהי דף ז"ל ע"ד.

חידושי הרד"ף

ג שכרי עד שלא עמדתו פסעו. בס מעלת המדות הכיא אנדה דמביא ע"ז מקרא הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו (ישעיה ב).

אמרי יושר

ג פועלא טבא. זהו מקדם היצירה היה פועל ישועות בקרב הארץ זהו ויטעו ה' אלהים גן בעדן מקדם יצירתו ואחר הביא שם האדם והנה שכרו אתו ופעלתו לפניו קודם יצירתו.

באור מהר"פ

והא ר' יהודה יש לו שני מקראות. אחד ויקנאוהו. ב' בעדן גן אלהים. ג קודם לאדם. פירוש דקאי אקרא דלעיל וייצר ה' אלהים את האדם ואח"כ אמר ויטע ה' כו' בעדן מקדם היינו מקדם יצירת האדם.

ליקוטים

ג אלהים מלכי מקדם. מאחר שכתוב פועל ישועות בקרב הארץ משמע שאחר שנברא הארץ אז נברא הישועה שזוהו הניע. והניע נברא בשלישי שבוים ההוא נבראו כל מיני אילנות כשאר האדמה ואף הניע בכלל. ד עילא אותו כו'. פיתה אותו כו'. הוקשה להם על ענין השימה שאינו שייך על האדם כי הוא הולך מעצמו רק אם נאמר שאין זה מדרגתו ולא הי יכול לילך מעצמו או שנאמר להיפך כי הוא הרניש שאין זה מקומו ופתה אותו בדרך כבוד שילך לשם ולכן נקרא זאת שימה אחר שמעצמו לא היה יכול לילך. והענין ע"ד הציור הוא ענין מאוד גנלה וכל איש כפי ידיעתו ויכל לתווד קצת ציור (אשד הנחלים).

כפיגוי. פירש במ"ע בלשון יון מעין. שני מקראות. כמ"ש בשם הילקוט. מדברה כעדן וערבתה כגן ה'. פי' וערבתה של מדבר שהערבה טפל למדבר ולא להיפך. שמדבר גדול מערבה. הרי שיש לו פסוק ב' וגם מכריע במ"ש וערבתה. גם יתכן שערבה נקרא הסמוך לישוב. כמ"ש ערבות מואב. וכמ"ש במדבר בערבה מול סוף. והוא תמיד קטן מן המדבר. ומ"ש מדברה וערבתה. היינו של ציון ומדבר הוא הרחוק וערבתה הוא הסמוך. ג את סבור קודם לברייתו של עולם. פשוטו מצד מזרח של עדן נטע הגן וכמ"ש להלן וישב בארץ נוד קדמת עדן. ועיין לקמן פר' כ"א סימן ט'. אלא שא"כ יקשה מאחר שבא להודיע לנו מקום הג"ע. שהוא מצד מזרחו של עדן. ועדן עצמו אמרו ברכות דף ל"ד. עדן לא שלטה בו עין כמ"ש עין לא ראתה וכו'. ולא בא לסתום אלא לפרש. ומאחר שאין עין שולט בו אין זה לפרש איזה צד הוא המזרח שלו. ע"כ דרש מדה כ' אם אינו ענין למקום תנהו ענין לזמן ועל זה אמר את סבור מקודם לעולם. כמ"ש לעיל פר' א' סימן ד' קדם קודם לברייתו של עולם. וכן הוא דעת הפר"א פרק ג' שנברא קודם העולם. והמדרש חולק על זה. גן עדן בשלישי. לעיל פר' י"א סימן ט' וש"נ. מלכי מקדם. עיין מ"ש לעיל ריש פר' י"ג וילקוט תהלים פסוק זה. ודורש גו"ש מקדם מקדם שמ"ש מלכי מקדם כמו מקדם הנ"ל בעדן מקדם. מה שם קודם לאדם אף כאן קודם לאדם היה פועל ישועות היינו ג"ע מקדם כנ"ל. וג"ע הוא מקום שילום שכר לצדיקים. וברא אותו עד שלא ברא אדם לפעול ועיין לעיל פר' ח' סימן ו' וכאלו כתוב תיבת פועל שתי פעמים. שמלכי פועל ישועות ושכר מקדם שנברא הפועל לפעול הוא האדם עפ"י מדה ט' ומדת ממעל. מקדם פועל. פעל ישועות. ד וישם. מדלא קאמר ויתן שם ועוד שהוא כפול לקמן ויקח ה' אלהים את האדם ויניחו בג"ע. ע"כ דרש שמ"ש כאן וישם עילה אותו והמליך אותו עפ"י גו"ש וכמ"ש לקמן ריש פר' ט"ו. וכמ"ש ויק"ר ריש פר' י"א ובכמה מקומות מגדולתו של אדם. פיתה אותו למיך שעשה סעודה. וכמ"ש שמואל

יהודה כפיגוי שהיא נתונה בגנה ומשקה את כל הגנה מכל עבריו (נזה"ק). והא ר' יהודה יש לו שני מקראות. ויקנאוהו כל עצי עדן. ובעדן גן אלהים היית. ואע"ג דר' יוסי מצי דחי ליה כדלעיל. מ"מ פשטא דקראי משמע טפי כר' יהודה. ור' יוסי אין לו אלא מקרא אחד. אע"ג דר' יהודה מצי דחי לה. מ"מ פשטא דהאי קרא משמע טפי כר' יוסי. עכ"פ הא דר' יהודה עדיפא שיש לו שני מקראות. מכריע על גביו. שהוא נוטה יותר לסברתו. וישם מדברה כעדן. מדבר שהוא גדול ישם כעדן. וערבתה שהוא קטן כגן ה'. אלמא עדן גדול מגן. ומכל מקום ר' יהודה מצי דחי כשיטת המפרשים שם דמדבר וערבה הכל אחד (נזה"ק). ג [ד] את סבור קודם לברייתו של עולם. כמ"ש לעיל פ"א קדם קודם לברייתו של עולם. וכן הוא דעת הפר"א פ"ג שנברא קודם העולם. ומדרשנו חולק על זה. וקאמר ואינו אלא קודם אדם הראשון כדמסיק ואלהים מלכי מקדם. גן עדן בשלישי. לעיל פ"א. הדא הוא דכתיב ואלהים מלכי מקדם כו'. פי' דמייתי סיעתא דמקדם אינו קודם בריאת העולם אלא קודם בריאת אדם מרכתיב פועל ישועות בקרב הארץ דייקא. דאילו קודם הכריאה הוא קודם לארץ (נזה"ק). ראו פועלא טבא. אדם הראשון אמר כן בואו וראו פועל הטוב הוא הקב"ה שהתקין לו הקב"ה שכרו כו'. ד [ח] וישם שם ר' יהודה ור' נחמיה. שאין לשון שימה מקומית נופל באדם. אלא במשים דבר קבוע במקום שאינו זז משם מעצמו. לכן אמר רבי יהודה שעילה אותו. שכן אמר לשון שימה במלך. וענינו לשון מנוי. ור"ג אמר ששם לו דברים עד שפיתוהו (פ"ת). עילא אותו. שעשאו מלך על כל הנבראים. כי כל הבעלי חי נמצאו גם שמה וכמבואר בספור הנחש. וכן משמע לקמן פ"י ט. פתה אותו. כמזמין אורח לסעודה דרך פיוס

תרגם יונתן פיגין דמיין) ומשקה את כל הגנה מכל עבריו (נזה"ק). והא ר' יהודה יש לו שני מקראות. ויקנאוהו כל עצי עדן. ובעדן גן אלהים היית. ואע"ג דר' יוסי מצי דחי ליה כדלעיל. מ"מ פשטא דקראי משמע טפי כר' יהודה. ור' יוסי אין לו אלא מקרא אחד. אע"ג דר' יהודה מצי דחי לה. מ"מ פשטא דהאי קרא משמע טפי כר' יוסי. עכ"פ הא דר' יהודה עדיפא שיש לו שני מקראות. מכריע על גביו. שהוא נוטה יותר לסברתו. וישם מדברה כעדן. מדבר שהוא גדול ישם כעדן. וערבתה שהוא קטן כגן ה'. אלמא עדן גדול מגן. ומכל מקום ר' יהודה מצי דחי כשיטת המפרשים שם דמדבר וערבה הכל אחד (נזה"ק). ג [ד] את סבור קודם לברייתו של עולם. כמ"ש לעיל פ"א קדם קודם לברייתו של עולם. וכן הוא דעת הפר"א פ"ג שנברא קודם העולם. ומדרשנו חולק על זה. וקאמר ואינו אלא קודם אדם הראשון כדמסיק ואלהים מלכי מקדם. גן עדן בשלישי. לעיל פ"א. הדא הוא דכתיב ואלהים מלכי מקדם כו'. פי' דמייתי סיעתא דמקדם אינו קודם בריאת העולם אלא קודם בריאת אדם מרכתיב פועל ישועות בקרב הארץ דייקא. דאילו קודם הכריאה הוא קודם לארץ (נזה"ק). ראו פועלא טבא. אדם הראשון אמר כן בואו וראו פועל הטוב הוא הקב"ה שהתקין לו הקב"ה שכרו כו'. ד [ח] וישם שם ר' יהודה ור' נחמיה. שאין לשון שימה מקומית נופל באדם. אלא במשים דבר קבוע במקום שאינו זז משם מעצמו. לכן אמר רבי יהודה שעילה אותו. שכן אמר לשון שימה במלך. וענינו לשון מנוי. ור"ג אמר ששם לו דברים עד שפיתוהו (פ"ת). עילא אותו. שעשאו מלך על כל הנבראים. כי כל הבעלי חי נמצאו גם שמה וכמבואר בספור הנחש. וכן משמע לקמן פ"י ט. פתה אותו. כמזמין אורח לסעודה דרך פיוס

יהודה כפיגוי שהיא נתונה בגנה ומשקה את כל הגנה מכל עבריו (נזה"ק). והא ר' יהודה יש לו שני מקראות. ויקנאוהו כל עצי עדן. ובעדן גן אלהים היית. ואע"ג דר' יוסי מצי דחי ליה כדלעיל. מ"מ פשטא דקראי משמע טפי כר' יהודה. ור' יוסי אין לו אלא מקרא אחד. אע"ג דר' יהודה מצי דחי לה. מ"מ פשטא דהאי קרא משמע טפי כר' יוסי. עכ"פ הא דר' יהודה עדיפא שיש לו שני מקראות. מכריע על גביו. שהוא נוטה יותר לסברתו. וישם מדברה כעדן. מדבר שהוא גדול ישם כעדן. וערבתה שהוא קטן כגן ה'. אלמא עדן גדול מגן. ומכל מקום ר' יהודה מצי דחי כשיטת המפרשים שם דמדבר וערבה הכל אחד (נזה"ק). ג [ד] את סבור קודם לברייתו של עולם. כמ"ש לעיל פ"א קדם קודם לברייתו של עולם. וכן הוא דעת הפר"א פ"ג שנברא קודם העולם. ומדרשנו חולק על זה. וקאמר ואינו אלא קודם אדם הראשון כדמסיק ואלהים מלכי מקדם. גן עדן בשלישי. לעיל פ"א. הדא הוא דכתיב ואלהים מלכי מקדם כו'. פי' דמייתי סיעתא דמקדם אינו קודם בריאת העולם אלא קודם בריאת אדם מרכתיב פועל ישועות בקרב הארץ דייקא. דאילו קודם הכריאה הוא קודם לארץ (נזה"ק). ראו פועלא טבא. אדם הראשון אמר כן בואו וראו פועל הטוב הוא הקב"ה שהתקין לו הקב"ה שכרו כו'. ד [ח] וישם שם ר' יהודה ור' נחמיה. שאין לשון שימה מקומית נופל באדם. אלא במשים דבר קבוע במקום שאינו זז משם מעצמו. לכן אמר רבי יהודה שעילה אותו. שכן אמר לשון שימה במלך. וענינו לשון מנוי. ור"ג אמר ששם לו דברים עד שפיתוהו (פ"ת). עילא אותו. שעשאו מלך על כל הנבראים. כי כל הבעלי חי נמצאו גם שמה וכמבואר בספור הנחש. וכן משמע לקמן פ"י ט. פתה אותו. כמזמין אורח לסעודה דרך פיוס

יהודה כפיגוי שהיא נתונה בגנה ומשקה את כל הגנה מכל עבריו (נזה"ק). והא ר' יהודה יש לו שני מקראות. ויקנאוהו כל עצי עדן. ובעדן גן אלהים היית. ואע"ג דר' יוסי מצי דחי ליה כדלעיל. מ"מ פשטא דקראי משמע טפי כר' יהודה. ור' יוסי אין לו אלא מקרא אחד. אע"ג דר' יהודה מצי דחי לה. מ"מ פשטא דהאי קרא משמע טפי כר' יוסי. עכ"פ הא דר' יהודה עדיפא שיש לו שני מקראות. מכריע על גביו. שהוא נוטה יותר לסברתו. וישם מדברה כעדן. מדבר שהוא גדול ישם כעדן. וערבתה שהוא קטן כגן ה'. אלמא עדן גדול מגן. ומכל מקום ר' יהודה מצי דחי כשיטת המפרשים שם דמדבר וערבה הכל אחד (נזה"ק). ג [ד] את סבור קודם לברייתו של עולם. כמ"ש לעיל פ"א קדם קודם לברייתו של עולם. וכן הוא דעת הפר"א פ"ג שנברא קודם העולם. ומדרשנו חולק על זה. וקאמר ואינו אלא קודם אדם הראשון כדמסיק ואלהים מלכי מקדם. גן עדן בשלישי. לעיל פ"א. הדא הוא דכתיב ואלהים מלכי מקדם כו'. פי' דמייתי סיעתא דמקדם אינו קודם בריאת העולם אלא קודם בריאת אדם מרכתיב פועל ישועות בקרב הארץ דייקא. דאילו קודם הכריאה הוא קודם לארץ (נזה"ק). ראו פועלא טבא. אדם הראשון אמר כן בואו וראו פועל הטוב הוא הקב"ה שהתקין לו הקב"ה שכרו כו'. ד [ח] וישם שם ר' יהודה ור' נחמיה. שאין לשון שימה מקומית נופל באדם. אלא במשים דבר קבוע במקום שאינו זז משם מעצמו. לכן אמר רבי יהודה שעילה אותו. שכן אמר לשון שימה במלך. וענינו לשון מנוי. ור"ג אמר ששם לו דברים עד שפיתוהו (פ"ת). עילא אותו. שעשאו מלך על כל הנבראים. כי כל הבעלי חי נמצאו גם שמה וכמבואר בספור הנחש. וכן משמע לקמן פ"י ט. פתה אותו. כמזמין אורח לסעודה דרך פיוס

יהודה כפיגוי שהיא נתונה בגנה ומשקה את כל הגנה מכל עבריו (נזה"ק). והא ר' יהודה יש לו שני מקראות. ויקנאוהו כל עצי עדן. ובעדן גן אלהים היית. ואע"ג דר' יוסי מצי דחי ליה כדלעיל. מ"מ פשטא דקראי משמע טפי כר' יהודה. ור' יוסי אין לו אלא מקרא אחד. אע"ג דר' יהודה מצי דחי לה. מ"מ פשטא דהאי קרא משמע טפי כר' יוסי. עכ"פ הא דר' יהודה עדיפא שיש לו שני מקראות. מכריע על גביו. שהוא נוטה יותר לסברתו. וישם מדברה כעדן. מדבר שהוא גדול ישם כעדן. וערבתה שהוא קטן כגן ה'. אלמא עדן גדול מגן. ומכל מקום ר' יהודה מצי דחי כשיטת המפרשים שם דמדבר וערבה הכל אחד (נזה"ק). ג [ד] את סבור קודם לברייתו של עולם. כמ"ש לעיל פ"א קדם קודם לברייתו של עולם. וכן הוא דעת הפר"א פ"ג שנברא קודם העולם. ומדרשנו חולק על זה. וקאמר ואינו אלא קודם אדם הראשון כדמסיק ואלהים מלכי מקדם. גן עדן בשלישי. לעיל פ"א. הדא הוא דכתיב ואלהים מלכי מקדם כו'. פי' דמייתי סיעתא דמקדם אינו קודם בריאת העולם אלא קודם בריאת אדם מרכתיב פועל ישועות בקרב הארץ דייקא. דאילו קודם הכריאה הוא קודם לארץ (נזה"ק). ראו פועלא טבא. אדם הראשון אמר כן בואו וראו פועל הטוב הוא הקב"ה שהתקין לו הקב"ה שכרו כו'. ד [ח] וישם שם ר' יהודה ור' נחמיה. שאין לשון שימה מקומית נופל באדם. אלא במשים דבר קבוע במקום שאינו זז משם מעצמו. לכן אמר רבי יהודה שעילה אותו. שכן אמר לשון שימה במלך. וענינו לשון מנוי. ור"ג אמר ששם לו דברים עד שפיתוהו (פ"ת). עילא אותו. שעשאו מלך על כל הנבראים. כי כל הבעלי חי נמצאו גם שמה וכמבואר בספור הנחש. וכן משמע לקמן פ"י ט. פתה אותו. כמזמין אורח לסעודה דרך פיוס

תרגם יונתן פיגין דמיין) ומשקה את כל הגנה מכל עבריו (נזה"ק). והא ר' יהודה יש לו שני מקראות. ויקנאוהו כל עצי עדן. ובעדן גן אלהים היית. ואע"ג דר' יוסי מצי דחי ליה כדלעיל. מ"מ פשטא דקראי משמע טפי כר' יהודה. ור' יוסי אין לו אלא מקרא אחד. אע"ג דר' יהודה מצי דחי לה. מ"מ פשטא דהאי קרא משמע טפי כר' יוסי. עכ"פ הא דר' יהודה עדיפא שיש לו שני מקראות. מכריע על גביו. שהוא נוטה יותר לסברתו. וישם מדברה כעדן. מדבר שהוא גדול ישם כעדן. וערבתה שהוא קטן כגן ה'. אלמא עדן גדול מגן. ומכל מקום ר' יהודה מצי דחי כשיטת המפרשים שם דמדבר וערבה הכל אחד (נזה"ק). ג [ד] את סבור קודם לברייתו של עולם. כמ"ש לעיל פ"א קדם קודם לברייתו של עולם. וכן הוא דעת הפר"א פ"ג שנברא קודם העולם. ומדרשנו חולק על זה. וקאמר ואינו אלא קודם אדם הראשון כדמסיק ואלהים מלכי מקדם. גן עדן בשלישי. לעיל פ"א. הדא הוא דכתיב ואלהים מלכי מקדם כו'. פי' דמייתי סיעתא דמקדם אינו קודם בריאת העולם אלא קודם בריאת אדם מרכתיב פועל ישועות בקרב הארץ דייקא. דאילו קודם הכריאה הוא קודם לארץ (נזה"ק). ראו פועלא טבא. אדם הראשון אמר כן בואו וראו פועל הטוב הוא הקב"ה שהתקין לו הקב"ה שכרו כו'. ד [ח] וישם שם ר' יהודה ור' נחמיה. שאין לשון שימה מקומית נופל באדם. אלא במשים דבר קבוע במקום שאינו זז משם מעצמו. לכן אמר רבי יהודה שעילה אותו. שכן אמר לשון שימה במלך. וענינו לשון מנוי. ור"ג אמר ששם לו דברים עד שפיתוהו (פ"ת). עילא אותו. שעשאו מלך על כל הנבראים. כי כל הבעלי חי נמצאו גם שמה וכמבואר בספור הנחש. וכן משמע לקמן פ"י ט. פתה אותו. כמזמין אורח לסעודה דרך פיוס

תרגם יונתן פיגין דמיין) ומשקה את כל הגנה מכל עבריו (נזה"ק). והא ר' יהודה יש לו שני מקראות. ויקנאוהו כל עצי עדן. ובעדן גן אלהים היית. ואע"ג דר' יוסי מצי דחי ליה כדלעיל. מ"מ פשטא דקראי משמע טפי כר' יהודה. ור' יוסי אין לו אלא מקרא אחד. אע"ג דר' יהודה מצי דחי לה. מ"מ פשטא דהאי קרא משמע טפי כר' יוסי. עכ"פ הא דר' יהודה עדיפא שיש לו שני מקראות. מכריע על גביו. שהוא נוטה יותר לסברתו. וישם מדברה כעדן. מדבר שהוא גדול ישם כעדן. וערבתה שהוא קטן כגן ה'. אלמא עדן גדול מגן. ומכל מקום ר' יהודה מצי דחי כשיטת המפרשים שם דמדבר וערבה הכל אחד (נזה"ק). ג [ד] את סבור קודם לברייתו של עולם. כמ"ש לעיל פ"א קדם קודם לברייתו של עולם. וכן הוא דעת הפר"א פ"ג שנברא קודם העולם. ומדרשנו חולק על זה. וקאמר ואינו אלא קודם אדם הראשון כדמסיק ואלהים מלכי מקדם. גן עדן בשלישי. לעיל פ"א. הדא הוא דכתיב ואלהים מלכי מקדם כו'. פי' דמייתי סיעתא דמקדם אינו קודם בריאת העולם אלא קודם בריאת אדם מרכתיב פועל ישועות בקרב הארץ דייקא. דאילו קודם הכריאה הוא קודם לארץ (נזה"ק). ראו פועלא טבא. אדם הראשון אמר כן בואו וראו פועל הטוב הוא הקב"ה שהתקין לו הקב"ה שכרו כו'. ד [ח] וישם שם ר' יהודה ור' נחמיה. שאין לשון שימה מקומית נופל באדם. אלא במשים דבר קבוע במקום שאינו זז משם מעצמו. לכן אמר רבי יהודה שעילה אותו. שכן אמר לשון שימה במלך. וענינו לשון מנוי. ור"ג אמר ששם לו דברים עד שפיתוהו (פ"ת). עילא אותו. שעשאו מלך על כל הנבראים. כי כל הבעלי חי נמצאו גם שמה וכמבואר בספור הנחש. וכן משמע לקמן פ"י ט. פתה אותו. כמזמין אורח לסעודה דרך פיוס

רש"י

שהעמיד לי שכר גן עדן עד שלא עמדתו לפעול קודם שנברא ע"כ. ד עילא אותו. כמה דאמר שום משיב עילין מלך. ר' נחמיה אמר פתה אותו. והימניו לסעודתו למלך שעשה סעודה והימניו אורחים ואין שום אלא לשון נקשה כמו שם נא ידך חמת ירכי (פי' חיי) כך כל ששה ימים היה עסוק בסעודה לשנת ערבת שנת נא אדם והימניו לשנת.

מתנות כהונה

שהתקין לי הקב"ה שכר כו'. ד עילא. העלה והגביה אותו שאלו ומוראכס יהיה כו'. פיתה אותו. סידר לפניו דברי רז"ו כד"ל אשר משיב לפניהם ודרשו חז"ל מסדר לפניהם כשולמן ערוך ורש"י פי' כד"ל שים נא ידך לשון נקשה כו' ודייק מדלא כתיב ויולך שם כו' ועיין לקמן פט"ו. ועיין הפימיו שלא ישער דבעמו מקום יומר עוב

כפיגוי כו'. מעיין תרגם יונתן פיגין. מכריע על גביו. נוטה לזד פירושו ודעמו. וישם מדברה כו'. הרי שהמדבר הגדול מן הערבה קרא אותו עדן והערבה קורא הגן. ג [ה"ג בקרב הארץ]. ראו פועלא טבא [שהתקין לו הקב"ה כו'. כ"ה זילקוט ובמדעס תהלים]. ולסם הראשון אמר כן בואו וראו פועל הטוב הוא הקב"ה

אָחַד וְתִרְאֶה הַיְבֻשָּׁה וַיְהִי־כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיְבֻשָּׁה
אָרֶץ וּלְמִקְנֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב:

רש"י

הים הגדול שזכל הימים: (י) קרא ימים והלא ים אחד הוא, אלא אינו דומה טעם דג העולה [מן

רא"ם

פרה פרק שמיני¹⁹⁴: "כל הימים כמקוה, שנאמר¹⁹⁵: 'ולמקוה המים קרא ימים' דברי רבי מאיר, וקרא מסייעו 'ימים' בלשון רבים. ופירוש: 'והלא ים אחד הוא'¹⁹⁶, שכל הימים דבקים זה בזה, כדכתיב: 'אל מקום אחד'. אי נמי 'באוקיינוס' דוקא, ואליבא דרבי יהודה, דפליג עליה דרבי מאיר. כדתנן¹⁹³: 'רבי יהודה אומר: הים הגדול כמקוה, [ו]לא נאמר. 'ימים'¹⁹⁵ אלא שיש בו מיני ימים הרבה'. ופרש"י בשבת פרק שמונה שרצים¹⁹⁷: 'לא קרא הכתוב מקוה, אלא לים הגדול, דביה משתעי קרא במעשה בראשית, ששם נקוו כל מימי בראשית. ולא נאמר ימים — בלשון רבים, אלא מפני שמעורבין (בין) [בו] מיני ימים הרבה, שכל הנחלים הולכים אל הים'. ולפי זה יתיישב יותר מאמר 'והלא ים אחד הוא'.

(י) [קרא ימים] אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מאספמיא.

כבראשית רבה¹⁹⁸. 'והלא ים אחד הוא, ומהו 'קרא ימים', שאינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מאספמיא'. פירוש: ומאחר שטעם הדגים העולים מהם מתחלף, כאילו עלו מימים רבים, קורא אותו 'ימים' בלשון רבים.

אך קשה דלרבי יהודה דאמר¹⁹⁷: באוקיינוס ממש משתעי קרא, ששם נקוו כל מימי בראשית, היכי קאמר: 'מפני שאינו דומה טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מאספמיא', והלא עכו מגבולי ארץ ישראל היא לצד צפון, כדתנן בריש גיטי¹⁹⁹: 'מעכו לצפון ועכו בצפון'. ואספמיא היא ספרד, כדמתרגם רב יוסף²⁰⁰: 'וגלות ירושלים אשר בספרד — די באספמיא', והים הספרדי וגבול ארץ ישראל רחוקים מאד מים אוקיינוס²⁰¹. ושמא יש לומר, דעכו ואספמיא לאו דוקא, אלא משל בעלמא, והכי קאמר: אינו דומה טעם דג העולה ממנו בקצה אחד, לטעם דג העולה ממנו בקצה אחר. אי נמי, מצד עכו, ולא בעכו ממש. ומצד אספמיא ולא באספמיא ממש. והכי קאמר: אינו דומה טעם דג העולה מאוקיינוס מצד פאת עכו, לטעם דג העולה ממנו מצד פאת אספמיא²⁰². דכל אויר ארץ ישראל לצד מערב עד אוקיינוס חשיב כארץ ישראל, כדאיתא פרק קמ"א דגיטי²⁰³, ומערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי, שהוא אספמיא, אם כן ים אספמיא מגעת עד ים אוקיינוס²⁰⁴.

אבל לא ידעתי מי הכריחם לכל זה, אם מפני שנקרא 'ימים' בלשון רבים, אי לרבי יהודה הרי הוא עצמו נתן טעם בזה ואמר: 'לא נאמר ימים אלא שיש בו מיני ימים הרבה', אי לרבי מאיר, אדרבה זהו סיוע לדבריו. וליכא למימר לעולם אימא לך דאליבא דרבי יהודה הוא, דאמר: 'לא נאמר ימים' אלא שיש בו מיני ימים הרבה" ושפירוש "יש בו מיני ימים הרבה" הוא חילוף טעמי הדגים שבו,

לטעם דג האוקיינוס שבקו הרוחב של דרום מערב ספרד [גיברלטר הספרדית] או שטעם דג העולה במזרח האוקיינוס, [הנמשל לעכו שבמזרח הים התיכון]. לטעם דג העולה בצד מערב האוקיינוס. 203. גיטין ח. 204. כונת

ה. ד. 194. פרה ח. ח. 195. פסוקי. 196. לשון רש"י בפסוק י. 197. שבת קט. 198. בראשית רבה ה. ח. 199. גיטין ב. 200. תרגום עובדיה א. כ. 201. אף שספרד שוכנת בסמוך לאוקיינוס, כונתו שים עכו רחוק מאד. 202. טעם דג האוקיינוס שבקו הרוחב של עכו, אינו דומה

שפת

סוכה פרק שלישי

אמת

צו

הואיל ואתרוג רק מדרבנן וכוז'ו' גם דגן תירוש ויאהר דרבנן ולכך מקיל בתרי דרבנן [כנראה בתוס' ביצמות (פ"א). ד"ה מאי דיש להקל טפי בתרי דרבנן מבחד דרבנן] מיהו עכ"פ אינה ראוי לסתור מדמאי דאי לאו הטעם דמאכילין לעניים לא היו יולאין בו כמ"ש בס' כ"ת הנ"ל:

שם במשנה של מטעם שני בירושלים לא יטול כו' פ"י רש"י דמוץ לירושלים אם נטל לא יאז דאינו ראוי לכס והר"ן חולק משום דיכול לפרותו או לאכלו בירושלים אכן ביו"ט דאי"י להוליכו לירושלים וכן לפרותו איכא איסור שבות י"ל דלא הוי לכס, מיהו בדמאי אמרינן דאי בעי מפקיר לנכסי' כו' [אע"ג דאסור להפקיר ביו"ט] ואפשר דעיקר הטעם בדמאי הואיל וחזי באתמ לעניים וגם לרדי' נמי אי בעי מפקיר כו' מהני משא"כ במע"ש דאינו ראוי לשום אדם רק ע"י דבר שא"א לעשותו ביו"ט י"ל דלא מהני מיגו, ובהכי י"ל ק"ת מה שהקשה בס' כ"ת על מ"ש רש"י לקמן בתרומה משום דחזי לכהן ומ"ד משום דיש לו פדיון טועה והקשה הא אי נמי ה"י מהני פדיון לא ה"י מועיל כמו במע"ש חוץ לירושלים לפירש"י ע"ש, ולמ"ש א"ש דכוונת רש"י דמ"ד הטעם בתרומה דיש לו פדיון ולכך מהני בזירוף דשרי לכהן כמו בדמאי כנ"ל וס"ל דמאי דשרי לאתריני גרידא לא מהני ע"ז כ"י רש"י דטועה דאין לו פדיון ובטעמא דשרי לכהן בלבד הני כנ"ל, ובתי' הריטב"א כ"י דמוץ לירושלים אף לכתחילה יטול משום דיש לו פדיון ע"ש, וא"י כוונתו דפשיטא דקודם פדיון אסור להפסידו או להכשירו ומה בכך דיש לו פדיון כ"י שלא פדאו קודם יו"ט והאי לא יטול וע"ג:

דף ל"ה בגמ' ת"ר פרי עץ שטעם עלו ופריו שוה, כ' בס' כ"ת דמדלא כתי' פרי מעץ או פרי

העץ רק פרי עץ משמע שהיא טעם אחד, ואפשר נמי שהיא כמו גז"ש מעץ פרי דכתי' במעשה בראשית דרשו חז"ל החם שהיו טעם העץ כטעם הפרי ופרי עץ ועץ פרי חשוב גז"ש, גם אפ"ל משום שכן ה"י האוויר בבריות האילנות שהיו טעם העץ כטעם הפרי לכן פרי זו היא הדר:

שם בגמ' ה"י ר"א אומר ממשמע שנאמר ונטעם כל עץ א"י שהוא עץ מאכל, ובברכות וביומא איתא ממשמע שנאמר את פריו כו' וגי' דהכא ל"ע, מיהו לכאורה יש לתמוה דהא צפ"ק דערלה ה"יא הנוטע לסייג ולקרות פטור וממעטין לה בתו"כ מעץ מאכל א"כ לא מיתר קרא, ודומק לומר דה"כ דר"מ פליג אהך דרשא, ובאתמ הרמב"ם השמיט דין ערלה בפלפלין, וה"י אפ"ל דס"ל דר"מ בלבד ס"ל כן ותכמים פליגי עליו, אח"כ מלאתי בס' כ"ת כאן וביומא דכתב כן אצל ל"ע לדש פלוגתא כו' בפרט דרש"י ותוס' נחוק למאזא רבותא בה"יא דינא, והקוש"א מנוטע לסייג ולקרות י"ל דהו"ל למיכתב כל עץ פרי ומדכתי' עץ מאכל דייק ר"מ, ועפ"ז י"ל ק"ת הגירסא שלפנינו ממשמע שנאמר כל עץ פ"י דכיון דמסייס קרא את פריו אילו ה"י כתב גם מקודם עץ פרי כמו לבסוף ה"י סגי ומתיבת מאכל דייק שהעץ הוא מאכל, והנה אגב ראייתו שם בכ"ת ביומא בשם הרש"ר דמסופק בוורדין אם מייבין בערלה ובתי' הריטב"א כאן כ"י בהדיא דפרי של הורדין והאי שייך ערלה רק בעלין דהס להרית כ"י ד"ל דאין בהס דין ערלה ע"ש:

שם בגמ' של אשירה מ"ט כיון דלשריפה קאי כו', בחי' הריטב"א מציא גירסא משום דהו"ל מהביע ופ"י הראב"ד משום דשמא יבוא להרית בו ויהנה מע"ז והריטב"א הקשה ע"ז דהוי לא אפשר ולא מכיון ע"ש, אבל בל"ז

תמיהתם מה תימה הוא לומר דהמלוה הוא שיקח ד' מינים אלו וא"י מהן מעכבת כמו במתנות דמתנות הפנימיות דמעכבין זא"ז והס זו אחר זו, ואפשר דעיקר קשיא להו מלשון הגמ' במתנות יש לו דמשמע דלריך שיהיו כולן לפניו [כמ"ש הריטב"א להדיא וכ"כ מדברי הרא"ש] וזה באתמ דבר חידוש דא"כ למה יולא בזא"ז כיון דמלוה א"י הס לענין זה דאס אין לו א"י אף שימלא אח"כ אותו המין הנחסר לו אינו יולא א"כ טוב מאסבר דלריך שיהיו צב"א ממש, ובאתמ במתנות סס לא משמע כפ"י ר"ת דמפרש יש לו אפ"י לא אגדן והא"א פריך הגמ' מצרייתא דלריכין להיות כולן באגודה אחת ע"ש דלכאורה קשה דהא האתרוג ע"כ אינו באגודה א"כ הא דתנן ד' מינים מעכבין זא"ז אינו לענין אגודה אחת וא"כ שפיר אמרינן עלה ל"ש אלא שאין לו ומאי פריך הגמ', אך לפ"י הראשון א"ש דעיקר קמ"ל דיואל בוו אח"ז וע"ז שפיר פריך הגמ' דהתם תנן שיהיו כולם באגודה א"י א"כ נהי דאתרוג ממעט ר"א הכא שלא יהי' באגודה מ"מ לריך להיות צבת אחת עכ"פ כיון דהמלוה להיומן כאחד כנ"ל, והנה הרא"ש חולק ג"כ על הר"ת וכ"י דבכולן לפניו יולא בזה אח"ז ויקח הלולב תחילה לבדך עליו והיינו כשנוטלן בזה אח"ז אבל כשנוטל ד' המינים כא"י לא מייירי הרא"ש אם ליקח הלולב תחילה או האתרוג, לאפקי ממי"ש בקרבן נתגאל דמי"ש המג"א (ס"י תרכ"א) ליקח האתרוג תחלה הוא היפוך דברי הרא"ש ולא דק, מיהו באתמ אין הדין מוכרח דמה דמדמה להו סס לתפלין דשל יד קודמת לא דמי דסס שתי מלות הס אבל כאן מלוה א"י הוא א"כ יש להקדים הגדול כמו שמבכרין על הלולב מה"ט, והגם שכי' דבריו ע"פ הקבלה לפוס רהיטא כראה דע"פ קבלת האר"י ז"ל ל"ד לתפלין דכתיבנא אלא שאין לנו עסק בכסתרות:

שם במשנה והיבש פסול, משמע דדוקא יבש כולו או רובו פסול אבל מיעוט כשר כמו בלולב יבש דדוקא ברוב כדאי' בשו"ע (ס"י תרמ"ה ס"ה), הגם דיש לתקן דבאתרוג אפ"י מיעוט יבש פסול משום דמה שהוא יבש הוי כניטל משא"כ בלולב דגם אם נתלשו מיעוט עלין לית לן בה מ"מ כיון דגם ביבש מיעוט השדרה כשר בלולב א"כ ל"ל דיבש לא הוי כניטל לגמרי, וכמו כן גבי הדס כ"י הפוס' דיבש לא הוי כנשרו ע"ש א"כ ה"ה באתרוג אע"ג דניטל כ"ש פסול מ"מ יבש כשר וכ"מ בשו"ע (ס"י תרמ"ח כפ"י י"ב) דדוקא למעלה מחוטמו פסול יבש במשהו ע"ש:

שם במשנה של תרומה עמאה פסול, תוס' כ"י בכמה מקומות דתרומת כל הפירות לבד דגן תירוש ויאהר לאו דאורייתא, ולפ"ז ל"ל דאפ"י ת"ט דרבנן לא הוי לכס עכשיו דאסרוהו חכמים וא"י גם מה"ת וכ"כ הריטב"א, ומזה ראוי לדברי הכפ"ת שהשיג על הרש"ר שכי' להקל בטבל בזה"ז דרבנן כמו שיואלין בדמאי והשיג עליו דבשלמא דמאי משום דמאכילין לעניים דמאי משא"כ בכל דרבנן כדאורייתא הוא והיא מוכרח לדעת הפוס' דתרומת אתרוג רק מדרבנן, מיהו איכא לעיוני בסיפא דתרומה טהורה לא יטול משום שמפסידה או שמכשירה כדאמרינן בגמ' דבתרומה דרבנן הוי כמו תרי דרבנן ולי"ל דכעין דאורייתא תיקנו, מיהו היכא דאין לו אתרוג אחר אפשר דמדידה האי חששא ואפ"י למ"ד דתרומת אתרוג דאורייתא י"ל דהא דלכתחילה לא יטול היינו דלריך לחזור אחר אתרוג אחר אבל לבטל כל המלוה ל"ע, ואפשר דלכך נקט התנא ואס נטל כשר ולא אם נטל יאל למימרא דבשעת הדחק כשר הדבר ליטלו ועמ"ש לקמן מזה, טוב ראייתו ד"ל ק"ת שיטת הרש"ר ולומר דמכת תרי דרבנן אחי עלה

זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשָׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זָרְעוּ-בוֹ מִזֶּדְרַע אֵילָן פִּירִין עֶבֶד פִּירִין לְגִנֵּה דִי בַר

רש"י

פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה ונתקללה (ירושלמי ללאים פ"א ה"ו, ז"ר ה ט): אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן נומה כשנוטעין אותן:

לענמו נקרא עש: מזריע זרע. שיגדל זו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא עשתה כן אלא ותולא הארץ עץ עושה פרי (פסוק יב) ולא העץ

אוצר מפרשי התורה

ויעושה פרי פירושו, שעתיד לעשות עוד פרי. ובתולדות יצחק כתב, שיש שני מיני אילנות, יש אילנות שבתוך הפרי יש זרע לקיים המין, והוא הגרעין, כמו פרי עץ הדר ותמרים וכיוצא בהם, ויש אילנות שאין בתוך הפרי זרע, כמו לחים וערמונים בטנים ושקדים, והכתוב כלל את שניהם, עץ פרי הם האילנות שאין בתוך הפרי גרעין, שאין בו אלא הפרי לבד, ויעושה פרי למינו אשר זרעו בו הם האילנות שיש זרע בתוך הפרי, ועץ מושך עצמו ואחר עמו, כלומר, כוונת הכתוב היא עץ פרי, עץ עושה פרי למינו אשר זרעו בו⁷⁵⁷. ובמין השני אמר עושה, מפני שהוא עושה יותר מהמין הראשון, שהוא עושה שני דברים, עושה הפרי ועושה זרעו, אבל הראשון אינו עושה אלא פרי בלבד⁷⁵⁸. ואברבנאל פירש, עץ - פרי עושה פרי, שהפרי הגדל על העץ יהיה עושה פרי, כי האגוז על דרך משל הוא פרי בעצמו והוא עושה פרי בדמותו כשיטעוהו בארץ. ועוד פירש, שיעושה פרי מוסב על העץ, כלומר שאין כל עץ מוציא איזה פרי שיזדמן, אלא לכל עץ יש פרי מסוים שהוא עושה. ובאדרת אליהו כתב, שעץ פרי ביאורו שיהיה בכוחו לגדל פירות, ויעושה פרי וגו' למינו הוא ענין נוסף, שכל עץ יגדל את הפירות המסוימים שלו, ועץ תפוחים לא יעשה רימונים וכדומה.

כבשי דרחמנא למה לה. 755. וכתב בתוס' השלם: "ומ"מ גזירה כך היא, כדי שלא יחרב העולם באכלם העץ כאשר לא ימצאו פירות". הקשה בתולדות יצחק, איך אפשר שהארץ לא עשתה ציווי הקב"ה, הרי אין הדבר תלוי ברצונה אלא ברצון הקב"ה, שכשהקב"ה ברא העולם וברא הטבע, ברצונו בראו ולא נתן רשות לטבע שיעשה מה שירצה, אלא במאמרו נברא הטבע, וטבעי כל הדברים חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמים לעשות רצון קונם, ועוד שאין לארץ בחירה ורצון לעשות ושלא לעשות, אלא מה שהקב"ה נתן בטבעה תעשה. ועוד הקשה על מה שאמרו שלכן נתקללה בקללת ארורה האדמה, וכי הארץ בעלת שכל לתת לה שכר ועונש. וסיים: "לכן אמרתי שהוא דרש ואין משיבים על הדרש". ובעמר נקא תירץ, שמה שנאמר שיהיה טעם העץ כטעם הפרי, היינו שהושם בטבע הארץ שיהיה כח ביד האדם לעבוד את האדמה בדרך שיהיה טעם העץ כטעם הפרי, והיא לא עשתה כן מעצמה, וכשנתקלל האדם על עונו הוסר ממנו אותו הכח. וראה גור אריה שהאריך בביאור הענין, דברי דוד, אור החיים להלן פסוק יב, חתם סופר, מלבי"ם להלן שם, ומהרי"ל דיסקין. ועי' ברא"ם ובגור אריה שיישבו דברי רש"י עם מה שכתב להלן ג, יז "ארורה האדמה בעבורך - משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם", שמבואר שהאדמה נתקללה בעבור חטא האדם ולא בעבור חטאה שלה. 756. שהרי הארץ הוציאה עץ עושה פרי, להלן שם. 757. ובמדרש הגדול כתב: "את שיש לו זרע - נברא זרעו תחילה, ואת שאין לו זרע אלא פריו הוא זרעו - נברא פריו". 758. ועי"ש שביאר באופן נוסף שעץ פרי היינו אילנות גן עדן, ויעושה פרי הם

לעד, והוסיף, שיתכן שהכוונה לארץ הנזכרת בפסוק הראשון שהוא כינוי לארבעת היסודות וכל החלק התחתון של העולם⁷⁴⁶, שימשך ממנה כח מצמיח, וממנה צמחו דשאים ואילנות בגן עדן ובעולם.

כתב באדרת אליהו, שנאמר 'תדשא' ולא 'תעשיב'⁷⁴⁷, מפני שהתיבה הראשונה היא 'דשא' וכן דרך הכתוב לכתוב את הפועל על פי התיבה הראשונה⁷⁴⁸.

מזריע זרע פירש רש"י: שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר⁷⁴⁹. והרד"ק פירש⁷⁵⁰, שכאשר הדשא יגדל הוא יהיה עשב, ובסוף גידולו יהיה מזריע זרע. ורבינו מיוחס ביאר: שהוא מגדל זרע בראשו.

עץ פרי עושה פרי כתב רש"י⁷⁵¹: שיהא טעם העץ כטעם הפרי, והיא⁷⁵² לא עשתה כן אלא וותוצא הארץ וגו' ועץ עושה פרי⁷⁵³, ולא העץ פרי⁷⁵⁴. לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עוונה ונתקללה⁷⁵⁵. ועל דרך הפשט כתב הרד"ק, שעץ פרי פירושו עושה פרי⁷⁵⁶, ונקרא עץ פרי משום שגם העץ עצמו פורה וצומח, אלא שיש לו שם כללי מיוחד והוא עץ, ושמו הכללי המיוחד של מה שהעץ מוציא הוא פרי, ולכך על אף שהעץ עצמו נקרא עץ פרי, מוסיף לפרש תולדתו שהוא עושה פרי. והר"ש מרושיאה ביאר, שעץ פרי פירושו, שנבראו אילנות מלאות פירות,

כולם. וראה עוד בענין זה להלן פסוק יג. 746. ע"פ רמב"ן לעיל פסוק א. ולא לארץ הנזכרת לעיל פסוק י, שהיא היבשה. 747. לשיטתו דשוא ועשב הם שני מינים, וכן לשיטת ראשונים נוספים שהם שני מינים, אמנם לרש"י ועוד ראשונים שיש תהליך של דשא ואח"כ עשב, או לפי השיטות שהדשא שם כללי למיני הצומח, מבואר מדוע נאמר 'תדשא'. 748. כמו שנאמר 'ותדבר מרים ואהרן במשה' (במדבר יב, א), ואף שגם אהרן דיבר נאמר 'ותדבר' בלשון נקבה, מפני שמרים נזכרה תחילה. וראה בספר הרקמה לר"י אבן ג'נאח שער כח, שכתב שכאשר הכתוב מדבר על שני דברים הוא כותב את הפועל על שם אחד מהם, והביא דוגמא מפסוק זה. 749. וכתב הגור אריה, שלפי רש"י אין הכוונה "מזריע זרע" שהעשב מזריע זרע בארץ, אלא שהוא מגדל את הזרע שהאדם מזריע במקום אחר. 750. לשיטתו בביאור "דשא עשב". ראה לעיל. 751. ע"פ ב"ר ה, ט. 752. כלומר, הארץ. 753. להלן פסוק יב. 754. הקשה במנחת יהודה, שהרי נאמר בסוף הפסוק "ויהי כן", וכיצד אפשר לומר שהארץ לא הוציאה מה שנצטוותה להוציא. ותירץ ע"פ דברי רש"י להלן ב, ה, שכתב שביום השלישי עדיין לא יצאו הצמחים מהארץ אלא עמדו על פתח הקרקע עד יום השישי, וא"כ מה שנאמר "ויהי כן" הוא על הזמן שהצמחים עמדו על פתח הארץ, שאז היה טעם העץ כטעם הפרי, אבל כשיצאו נשתנה טעם העץ מטעם הפרי. ועי"ש יישוב נוסף. ועי' אלשיך. וכתב החוקוני, שבדשאים הוציאה הארץ יותר ממה שנצטוותה, ומכאן יש ללמוד שלטובה התכוונה לפי שכמה אילנות יחסרו אם יהיה העץ עצמו כפרי [ראה תוס' השלם בהערה הבאה], ואעפ"כ נתקללה, דבהדי

פירוש בראשית א בראשית הרמב"ן כז

חושך ולא אור, ועתה ברביעי רצה הקב"ה שיהיו ברקיע מאורות מגיעים אור לארץ. ^(טז) וזה טעם ברקיע השמים להאיר על הארץ, כי האור היה למעלה מן הרקיע ולא יאיר על הארץ. ^(טז) וענין יהי מאורות כי ^(טז) מחומר השמים גזר בראשון שיהיה אור משמש במדת יום, ועתה גזר שיתגשם ויתהוו ממנו גוף מאיר ביום גדול האורה וגוף אחר קטן האורה מאיר בלילה ויתלו שניהם ברקיע השמים שיאירו גם למטה.

ויתכן כי ^(טז) כמו ^(טז) ששם בארץ כח הצמיחה במקומות ממנה כן שם ברקיע מקומות מוכנים ומזומנים לקבל האורה, והגופים האלה מקבלי אור מזהירים, כגון האספקלריאות ואבני השם, ולכן יקראם מאורות לא אורים, אע"פ שקראם המזמור ובהלים קלו, ^(ז) כן.

להבדיל בין היום ובין הלילה. ^(ח) כתב רש"י "משנגז האור הראשון, אבל בשבעת ימי

תכלת מרדכי

(זו) וזה טעם ברקיע השמים. ע"י פסוק ח', ט"ו. (מח) כמו ששם בארץ כח הצמיחה. ע"י פסוק (זו) כי (מאמר) השמים. צ"ל מאור או מאויר. ט"ז.

כור זהב

[מ] וענין יהי מאורות כי מחומר, חי"ת תחת אל"ף צריך להיות, ר"ל בקצת מקומות כן שם ברקיע כ"ה בטור, ור"ל מה שאמר יהי בלשון יחיד על שנים מקומות לקבל האורה מן האור הראשון שהוא למעלה מתרץ כי מלת יהי מוסב על אור הראשון שיתהוו מן הרקיע והם מזהירים אבל אין בהם אור מעצמם וממנו מאורות. ואינם אורים אלא מאורות אע"פ שקראם המזמור [נ] כמו ששם בארץ כח הצמיחה במקומות, בתי"ו אורים, תהילים קל"ו.

כסף מזוקק

(ח) כ' רש"י משנגז כו' זה ביום וזה בלילה. וברש"י הגי' בין ביום ובין בלילה. ע"י ספר הברית חלק א' מאמר ד' פ"ד שמבאר גירסאות הלזו בטוב טעם ודעת⁴⁷.

(47) וז"ל: ביום הראשון למעשה בראשית כתוב לאמר ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החושך ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא לילה וגו', ופירש רש"י ז"ל וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל — אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה (חגיגה יב) ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחושך שיהיו משתמשינ בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. והרב המזרחי ז"ל פירש ערבוביא זו בזה הלשון שלא היה זמן כל אחד קבוע אלא פעם בזמן כך ופעם בזמן כך, ובעל השפתי חכמים ז"ל פירש דבריו יותר שיהיה ג' שעות אור ושעה אחת לילה ואח"כ בהיפך ג' שעות לילה ושעה אחת יום. וביום הרביעי כתיב ויאמר אלהים יהי מאורות ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה. ופירש רש"י יהי מאורות ביום הראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע להבדיל בין היום ובין הלילה משנגז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחושך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה. ובגמרא אמר רב יהודה אמר רב עשרה דברים נבראו ביום ראשון ואלו הן שמים וארץ אור וחושך מידת יום ומידת לילה וכו', ואור ביום ראשון איברי והכתיב ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ויהי ערב ויהי בוקר יום רביעי, כד' אלעזר דאמר ר' אלעזר אור שברא הקב"ה ביום ראשון אבל אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כיון שנסתכל בדור המבול והפלגה עמד וגזרו לצדיקים, כתנאי אור שברא וכו' וכו', גם אלה לחכמים ר"ע בשם נחום איש גמזו את השמים לרבות תולדותיהן ואת הארץ לרבות תולדותיה, שכל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד נקבע ביום שנגזר עליו. וארא והנה השאלות והספיקות הנופלים במקראות ואמרות טהורות לחז"ל האלה רבו כמו רבו עד שכל מפרשי התורה נלחצים ונדחקים בהם מאוד, ואם אמרתי להביאם ולפרטם אי אפשר כי רבים הם ויארך הדיבור בהם וכו'. ולא די לנו בצער הזה אלא שבכל החומשים אשר בידינו נמצא כתוב ברש"י על פסוק להבדיל בין היום ובין הלילה משנגז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחושך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה, ובמקראות גדולות ברש"י כתיב אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחושך הראשונים זה ביום וזה בלילה, והרמב"ן והמזרחי מביאים ג"כ זה הנוסח, ובכך אי אפשר שזה טעות סופר במקראות גדולות, והוא היפך הכונה ממש מנוסח הנמצא בכל החומשים אשר בידינו. ואם כן אפוא מי חכם ויבין אלה ואל מי מקדושים נפנה ואיזה מהדעת יוכשר בעיני אלהים ואדם, ובלי ספק שצריך ליתן מקום לשתי אלה הנוסחאות ר"ל אם כתב יד הקדוש רש"י הנוסח כאשר פירוש הרמב"ן על התורה <מכון ירושלים> - א) בראשית(/ משה בן נחמן) רמב"ן([עמוד 85] {726077})

בראשית שמשו האור והחשך^ט זה ביום וזה בלילה". ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים גניזה על האור הראשון, אבל לדעתם האור הראשון שמש שלשה ימים וברביעי נאצל ממנו ונעשו בו או ממנו שני המאורות האלה, כמו שאמרו [בב"ר מד, יז] "נובלת אורה של מעלה גלגל חמה", כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי אמצעות גנוז לצדיקים לעולם הבא ושמשו בנובלת הזו מיום רביעי ואילך. כך אמרו בבראשית רבה [ג, ו]: "תני, אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה מפני שהיא מכהה גלגל חמה, בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום. והיכן היא – נגנזה. והיכן היא – מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא, שנאמר ובישעיה ל, כו והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, שבעה אתמהה, ולא שלשה הן... כאיניש דאמר כן וכן אנא מפקד לשבעת יומי דמשתותי", כלומר לשון בני אדם הוא שיאמר אני מפקיד ושומר זה הברש לשבעת ימי המשתה שלי, לא שיספיק לו לשבעה כולם אלא שיוציא אותו בתוכם. וכן "כאור שבעת הימים", כאור שהיה בימים ההם במקצתם.

ושם אמרו עוד: "ויבדל ולעיל בפסוק ד' – ר' יהודה ב"ר סימון אמר הבדילו לו. ורבנין אמרין הבדילו לצדיקים לעתיד לבא". ואם תוכל לדעת כוונתם^ט באמרם בברכת הלבנה "עטרת תפארת לעמוסי בטן" תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמרו הבדילו לו, וסוד שני המלכים המשתמשים בכתר אחד כאשר בסוף שיהיה אור הלבנה כאור החמה אחר שיהיה אור החמה שבעתים.

תכלת מרדכי

(מט) זה ביום וזה בלילה. ע"י הגירסא ברש"י כאן ופסוק ד'.

(נ) באמרם בברכת הלבנה. ע"י וישב ל"ח כ"ט.

גרסו רוב חכמי ישראל בכל החומשים יהיה נכון וקיים וישר, וכמו כן אם כתב ידו הקדוש הנוסח אשר במקראות גדולות כאשר גרסו הרמב"ן והמזרחי יהיה קיים וישר וטוב. לכן אחזה עתה להעיר שתי הצעות, אחת אעירה שחר מקומו וגם ערב על ידי כי תבין נתיבות תקופתו של השמש על סביבותיו איזה דרך יחלק אור ואיך מהשנא עידניא וזמניא, ואחת להודיעך קושט דברי אמת מהותו של האור ועוצמת בריותו, ועל פי שנים הקדמות האלה יהיה לך ישועות חוכמות ודעת להבין במקראות ושום שכל במאמרי חז"ל הנוכחים, וגם שני הנוסחאות אשר ברש"י כל אחד על מקומו יבוא בשלום, וכל זה אבאר כפי אשר יצוה ה' חסדו עלי וכו', והוא: יוצע לרבים ובדוק אצלם שמהות האור יוצא מגוף השמש ומגיע אלינו כאשר זממו כן כל הקדמונים, ואיננו ככה, אבל מהות האור כבר נמנו וגמרו כל מחקרי האחרונים וגזרו אומר שהוא עצם נברא מן הבורא ית' בפני עצמו ביום ראשון באמרו יהי אור, והוא עצם זב וספוגי וגשמי אבל דק מאוד עד כי יכנסו רבי רכבות אלפים קוי אור דרך נקב מחט סדקית אחת ולא פגע ולא נגע אחד בחברו, והוא קל התנועה מאוד, והוא סובב את הארץ ומלא כל האויר עד לעילא ולעילא, והוא זך ודק יותר מן האויר בערך ת"ר אלפים, ולכשיולד בו תנועת הרעדה ע"י השמש שגופו כהיר הוא בשחקים או ע"י אש ארצי יתעורר האור הזה ויורה את חיצו וקרנותיו על כל גוף עבור סביב על קוים ישרים, ובוה זיהיר ויאיר את כל הגופים המונחים מנוגה נגדו במקום שקרנותיו מגיעים בלי מסך מבדיל, ואז יקרא אור בפועל, ובהעדר התנועה ההיא ישאר אור בכוח ולא יאיר, וכמו שהפעמון המשמיע את הקול לו לאדם הוא בהגיעו חלקי האויר שסביב אליו והם יניעו האויר הקרוב אליהם מכל צד מסביב וכן בזה אל זה עד שהתנועעו חלקי האויר הקרוב אל אוזן שומעת, ושם יכה על עור דק שבעומק נקב האוזן שהוא כעור התוף ועל ידו ירגיש המוח ויושג לנפש, ככה האש או השמש וכו'. סוף סוף אור העולם ע"י השמש הוא ובמקום שאין שמש אין אור כי הוא מעורר את האור לצאת מן הכוח אל הפועל להאיר לארץ וכו', ככה יעשה האור לארץ ע"י השמש מיום רביעי לבריאת העולם והלאה, אבל בג' ימים ראשונים היה זה האור שנברא ביום ראשון הסובב את כל כדור הארץ מאיר בזולת הרעדת השמש רק בגזרת חי ולא היה מאיר ממנו אלא חציו המקיף חצי כדור הארץ, וחציו השני המקיף לחצי כדור הארץ שכנגדו לא הוציא אורו לפועל ולא היה מאיר שם רק היה נשאר בכוח והיה חושך וכו', והאור הזה היה מקיף וסובב לכדור הארץ במשך כ"ד שעות בהדרגה ונמצא אחר י"ב שעות הגיע חצי האור המאיר על כדור הארץ שהיה בתחילה חושך ויאיר שם, וחצי האור הבלתי מאיר הגיע על חצי כדור הארץ שהיה בתחילה אור וימש חושך, וכך סבב בכ"ד שעות ביום השני והשלישי, ולכן היה בג' ימים הראשונים יום ולילה וכו', ע"ש.

פירוש בראשית א בראשית הרמב"ן כט

והיו לאותות. השינוי שיוולדו ויעשו ממנו אותות ומופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן, כלשון (בירמיה ג, ב) "ומאותות השמים אל תחתו".

ולמועדים. זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף.

ולימים. מדת יום ומדת לילה.

ושנים. שישלימו מהלכם ויוסיפו שנית לשוב בדרך אשר הלכו בה, ושנת החמה בשס"ה יום,

ושנת הלבנה בשלשים יום.

ברקיע השמים.

להבדיל בין היום ובין הלילה.

(טו) והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ. הוסיף שיהיה אורם מגיע לארץ, כי אפשר שיהיה להם אור בשמים ויעשה כל המעשים הנזכרים מבלי שיאירו בארץ, ולכך אמר שיהיו למאורות ברקיע השמים המביט בארץ ויאירו עליה.

ברקיע השמים.

(טז-יז) ויעש אלהים... ויתן אותם אלהים. מלמד שלא נהיו אלו המאורות מגוף הרקיע, אבל גופים נקבעים בו.

(יח) להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה. ענין הממשלה דבר אחר מלבד האורה שהזכיר, כי יכול מה שאמר תחלה [לעיל בפסוק י"ד] "והיו לאותות ולמועדים", כי יש להם ממשלה בארץ בשנויים אשר יולדו בה, וממשלה בהויה ובהפסד בכל השפלים, כי השמש בממשלתו ביום יצמיח ויוליד ויגדל בכל החמים והיבשים, והירח בממשלתו יפרה במעינות ובימים ובכל הלחים והקרים. ועל כן אמר סתם ולמשול ביום ובלילה, כי ממשלת השפלים להם.

ויתכן שהממשלה עוד כח אצילותם, שהם מנהיגי התחתונים ובכחם ימשול כל מושל, והמזל הצומח ביום ימשול בו, והמזל הצומח בלילה ימשול בה, כענין שכתוב (בדברים ד, יט) "אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים". והוא מה שאמר הכתוב (בתהלים קמז, ה) "מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא", וכן (בישעיה מ, כו) "לכלם בשם יקרא", כי קריאת השמות היא ההבדלה בכחותם, לזה כח הצדק והיושר, ולזה כח הדם והחרב, וכן בכל הכחות, כידוע באצטגנינות, והכל בכח עליון ולרצונו. ולכך אמר (בתהלים קמז, ה) "גדול אדוננו ורב כח", כי הוא גדול על כלם ורב כח עליהם. וכן אמר (בישעיה שם) "מרוב אונים ואמין כח". ועל דרך הסוד שרמזתי לך תהיה ממשלה גמורה באמת.

תכלת מרדכי

(נא) שיהיה אורם מגיע לארץ. ע"י פסוק י"ד. (נג) שהם מנהיגי התחתונים. ע"י ב' ח'. (נב) מלמד שלא נהיו אלו המאורות וכו'. ע"י (נד) ולזה כח הדם והחרב. ע"י סוף פרשת יתרו⁴⁸. פסוק י"ד.

48) דנאמר שם: "כי חרבך הנפת עליה ותחללה" (שמות כ, כב), וז"ל: ואני אומר כי טעם המצוה בעבור היות הברזל חרב והוא המחריב העולם וכו', והחרב הוא כחו בשמים ובארץ, כי במאדים ובמזלות הדם החרב יצליח, ובהם תראה גבורתו, ולכן לא יובא בית ה' וכו'. ע"ש.

פורים • לא יכלמו לנצח כל החוסים בך - אמונה ובטחון

רכה

לקבל דעת ותבונה להאמין שהכל לטובה. ויובן נמי מדוע כל המועדות בטלים זולת פורים, כי לא יהיה שייך לשמוח לעתיד בגאולת מצרים שהרי גם על הגלות יש להודות ולשבח, וא"כ במה נתייחד י"ד ניסן שבו יצאו ממצרים יותר מארבע מאות שנה שבהם סבלו והשתעבדו תחת יד פרעה ומצרים, והלא הכל לטובה, אולם ימי פורים לא גבטלים, כי כל תכליתו של פורים הוא לגלות שגם מה שנראה רע בעיני בשר אינו רע כלל אלא כולו טוב, וזה יהיה גם לעתיד לבא שיראו שכל היסורים היו לטובה.

המעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו רח"ל, מיהו מסיק התם "למאי נפקא מינה, למיבעי רחמי", היינו להתפלל שלא לבוא לידי עניות, ובכלל זה נמי שאם חלילה נגזר עליו כן יבקש רחמים שיזכה להתחזק בעת הנסיון ולעמוד איתן באמונתו, ועליו נאמר שם בגמרא שבשכר זה זוכה שלא יראה את פני גיהנם (ועי"ש במהרש"א).

והזמן גרמא לזכות לידי הכרה זו, וכנגד זה אמרו (מגילה ד:): "עיניהן של עניים נשואות במקרא מגילה", והלא אין עני אלא בדעת (נדרים מא.), ועל ידי קריאת המגילה מתרומם האדם וזוכה

והעם כטוב בעיניך

• להביט על החלק הטוב בכל קושי וצרה •

במה שהכוכבים מאירים עמה, הרי סוף סוף נשארה היא במצבה הראשון, והסביר הרה"ק רבי יצחק מווארקא זי"ע עומק כוונת דבריהם, שברא הקדוש ברוך הוא את הכוכבים כדי שתראה הלבנה שיש אחרים המאירים באור קטן יותר מאורה, וממילא תפיס דעתה ולא תתעצב מחמת מיעוטה מן החמה, אלא תהיה שמחה בחלקה, וזה יסוד גדול באורחות חיינו של יהודי, לחפש תמיד את החלק הטוב שבהסתר קטן.

ועדיף טפי לחפש את הטוב שבצרה, וכפי שנרמז בדברי חז"ל (חולין ס:): כי בעת בריאת העולם "אמרה ירח לפני הקב"ה, רבש"ע, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, אמר לה, לכי ומעטי את עצמך", וברש"י פרשת בראשית (א, טז) מביא מחז"ל "על ידי שמיעט את הלבנה, הרבה צבאיה להפיס דעתה", פירוש שנבראו כוכבים להאיר בממשלת הלילה כדי לפייס הלבנה שהוקטנה, ובפשטות אינו מובן, איך ובמה מצאה הלבנה מנוח

קטן. **מספרים**, שפעם הגיע חסיד אחד אל הרה"ק בעל ה'דברי חיים' מצאנו זי"ע, וסיפר לו בתרעומת, שמחותנו הבטיח לתת סכום כסף עבור הנדוניה, ועתה אבד רכושו ואינו

בספ משנה

מדע. הלכות תלמוד תורה פ"ז

בספ משנה כח 55

על כבודו כבודו מחול היינו מילי דלית זיה ביוון אלף שפאוסס הדברים שאלם חייב לנהוג
זו כבוד מחמת מורמו כגון לעמוד מפניו וכיוצא בזה אל על ציונו אינו יכול למחול אהרבה
אסור לו למחול שהמורה מתבזת צדק ודמי למאי דאמרין הסם האב שמחל על כבודו כבודו
מחול דליכא למימר שיהא האב יכול למחול לכן שיאמר לו דברי מרופין וגדופין והיינו דאמרין
בפרק צ' דיומא שהת"ם לרין שיהא נוקס ונוטר
כנשא, עכ"ל:

להחול נצרכא שעל כ"ד דברים מנדים זה אחד מהם: ומ"ש בד"א בשביוהו וכו'. לפי
שממה שכתבתי בסמוך משמע שרין למחול אע"ג דלא מפיסקי ליה ודיומא (דף כ"ב: כ"ג.)
אמרין דכל היכא דלא פייסיה כל מ"ח שאינו נוקס ונוטר כנשא לאו מ"ח הוא מיכך רבינו
האב נצנעא הא צפרהסיא. משום כבוד המורה:

כתב הריב"ש בשם הראב"ד אע"פ שאמרו
בפ"ק דקידושין (דף ל"ב.) הרב שמחל

לכבודן. וזו היא דרכם של תלמידי חכמים שראוי לילך
בה. במה דברים אמורים כשבוהו או חרפהו בסתר

אבל תלמיד חכם שבוהו או חרפו אדם בפרהסיא אסור לו למחול על כבודו ואם מחל נענש שזה ביוון תורה אלא נוקס
ונוטר הדבר כנשא עד שיבקש ממנו מחילה ויסלח לו:

הלכות עבודת כוכבים וחקותיהם

יש בכללן נ"א מצות. שתי מצות עשה. ומ"ט מצות לא תעשה. וזהו פרמן:

- (א) שלא לפנות אחר עבודת כוכבים. (ב) שלא לתור אחר הרהור הלב וראית העינים. (ג) שלא לגדף. (ד) שלא יעבוד אותה כדרך עבודתה. (ה) שלא ישתחוה לה. (ו) שלא לעשות פסל לעצמו. (ז) שלא לעשות פסל אפילו לאחרים. (ח) שלא לעשות צורות אפילו לנוי. (ט) שלא להדיח אחרים אחריה. (י) לשרוף עיר הנדחת. (יא) שלא לבנותה. (יב) שלא ליהנות מכל ממונה. (יג) שלא להסית יחיד לעבודת כוכבים לעובדה. (יד) שלא לאהוב המסית. (טו) שלא לעזוב שנאתו. (טז) שלא להצילו. (יז) שלא ללמד עליו זכות. (יח) שלא ימנע מללמד עליו חובה. (יט) שלא להתנבא בשמה. (כ) שלא לשמוע מן המתנבא בשמה. (כא) שלא להתנבא בשקר ואפילו בשם השם. (כב) שלא לגור מהריגת נביא שקר. (כג) שלא לישבע בשם עבודת כוכבים. (כד) שלא לעשות אוב. (כה) שלא לעשות ידעוני. (כו) שלא להעביר למולך. (כז) שלא להקים מצבה. (כח) שלא להשתחוות על אבן משכית. (כט) שלא ליטע אשרה. (ל) לאבד עבודת כוכבים וכל הנעשה בשבילה. (לא) שלא ליהנות בעבודת כוכבים ובכל משמשיה. (לב) שלא ליהנות בציפוי נעבד. (לג) שלא לכרות ברית לעובדי כוכבים. (לד) שלא לחון עליהן. (לה) שלא ישבו בארצנו. (לו) שלא להדמות במנהגותם ובמלבושם. (לז) שלא לנחש. (לח) שלא לקסום. (לט) שלא לעונן. (מ) שלא לחבור חבר. (מא) שלא לדרוש אל המתים. (מב) שלא לשאול באוב. (מג) שלא לשאול בידעוני. (מד) שלא לכשף. (מה) שלא להקוף פאת ראש. (מו) שלא להשחית פאת זקן. (מז) שלא יעדה איש עדי אשה. (מח) שלא תעדה אשה כלי זיין ועדי איש. (מט) שלא לכתוב קעקע. (נ) שלא להתגודד. (נא) שלא לעשות קרחה על מח:

וביאור כל המצות האלו בפרקים אלו:

פרק ראשון

כוכב זה. הוא שירמיהו אומר מי לא ייראך מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כבוד ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עין הוא. כלומר הכל יודעים שאתה הוא לברך אבל טעותם וכסילותם שמדמים שזה ההבל רצונך הוא: ב ואחר שארכו הימים עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו שהאל צוה ואמר להם עבדו כוכב פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו ונסכו לו כך וכך ובנו לו היכל ועשו צורתו כדי להשתחוות לו כל העם הנשים והקטנים ושאר עמי הארץ. ומודיע להם צורה שבדה מלבו ואומר זו היא צורת הכוכב פלוני שהודיעוהו בנבואתו. והתחילו על דרך זו לעשות צורות בהיכלות ותחת האילנות ובראשי ההרים ועל הגבעות ומתקבצין ומשתחוים להם ואומרים לכל העם

א בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול ונבערה עצת חכמי אותו הדור ואנוש עצמו מן הטועים היה. וזו היתה טעותם. אמרו הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו ונגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמישים המשמשים לפניו ראויין הם לשבתם ולפארם ולחלוק להם כבוד. וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו. כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו וזהו כבודו של מלך. כיון שעלה דבר זה על לבם התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להן קרבנות ולשבתם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם כדי להשיג רצון הכורא ברעתם הרעה. וזה היה עיקר עבודת כוכבים. וכך היו אומרים עובדיה היודעים עיקרה. לא שהן אומרים שאין שם אלוה אלא

לחם משנה

מיהר"ק ז"ל מאין הוליס הרמז"ס ז"ל זה. וא"ס א"כ כשהקשו בגמרא מההיא דרנא אמאי לא משני דהתם נצנעא והכא צפרהסיא ו"ל דכללו הכי משני שפיר מפני שזה ביוון המורה וכו' משמע ודאי דהיינו דוקא בתלמיד חכם וכדאמרת ר' יוחנן אבל בשאר (עמי) העם לא וא"ס א"כ מאי הקשו בגמרא מההיא דנעלבים ואינם עולצים דלמא היהא בשאר העם אל תלמיד חכם שאני שהוא ביוון המורה וכו' תימא דמשמע ליה דתתם מתינא וכללהו מיירי וכדמייתי נקרא דלוחבינו כו' דקרא בכל מיירי מ"מ קשה בדמטני דנקיט ליה וכו' ודאי דאינו אלף בת"ס דוקא וא"כ היכי אפשר לומר דמסמטא מתינא ונראה לי דקרא בכל איירי ולעולם הוא טוב להיות נעלז ואינו עולב אלף יש הפרש בין מ"ח לעם הארץ דת"ס נקט ליה וכו' ועם הארץ לא:

ג בד"א בשביוהו או חרפהו בסתר וכו'. ולא ידעמי מאין הוליס זה רבינו אי משום הא דליאת בפ"צ דיומא (דף כ"ב: כ"ג:) מפני מה נענש שאלו מפני שמחל על כבודו וכו' דילמא שאני המס דהוא מלך ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. והרב צית יוסף כתב דמהכא נפקא ליה וכתיב ואמר ר' יוחנן וכו' משמע דק"ל דאמר ר' יוחנן כל מ"ח וכו' שאמרו שם הוא דרך למעלה והכונה לומר דמפני מה נענש שאלו מפני שמחל וכו' ואמר ר' יוחנן שכל מ"ח שאינו נוקס וכו' א"כ שאלו היה מ"ח ומחל ומשום הכי נענש. אבל נפסע דברי הגמרא לא משמע כן אלף ואמר ר' יוחנן משום ר' שמעון וכו' הוא מילתא אחריתי ואינו דרך למעלה ומשום ההיא דלגלי מניה מימרא אחרת מרבי יוחנן בשם ר"ג ג"כ הביא להא דקאמר דאמר וכו' אלף טעם שאלו מפני שהיה מלך: בד"א בשביוהו וכו'. כבר כתב

מגדל עז

ומה שאמר שיבקש ממנו מחילה. הוא פי' נמא דיומא (דף פ"ו): פ"א א ג בימי אנוש בו' עד כן ארבעים שנה הכיר אנהיה את בוראו. לנו קצן דעתו הנכונה משאר הספרים ומן הרמזו כגלמוד:

שמקיפין אותה שנבראו בדעת הקב"ה שנאמר (משלי ג, כ) בדעתו תהומות נבקעו, וזכר אחרי כן גלגל השמים המקיף כל היסודות שנברא בתבונתו שנאמר (שם יט) כונן שמים בתבונה⁵⁰⁶. המתגאה על חיות הקודש אחר⁵⁰⁷ שזכר גדולת האל בשפלים אמר אע"פ שהוא משגיח בשפלים הוא גאה ורם על כל רמים שהם חיות הקודש והם השכלים הנפרדים, ועוד ונאדר⁵⁰⁸ בכבוד על המרכבה כמו שמפורש בתחילת יחזקאל⁵⁰⁹. זכות ומישור לפני כסאו אחר⁵¹⁰ שזכר גדולת האל אמר כי בעלי הזכות והמישור הם לפני כסאו, והכוונה בזה שתחזור הרוח למקום מחצבה שהוא לפני כסאו. חסד ורחמים לפני כבודו אחר⁵¹¹ שזכר המדות שצריכים הבריות להתנהג בהן והן זכות ומישור, זכר המדות שהשם מתנהג בהם עם בריותיו והם חסד ורחמים, והראיה לפי זה⁵¹² החלוק שאמר על הזכות והמישור לפני כסאו ועל החסד והרחמים לפני כבודו. טובים מאורות שברא אלהינו ע"ש (בראשית א, ד) וירא אלהים את האור כי טוב, ור"ל⁵¹³ כי מרוב חסדי השם ברא מאורות טובים לעולם כמו שנפרש לקמן. יצרם בדעת בנינה ובהשכל⁵¹⁴ כי הם יודעים בוראם ומבינים למה בראם ומשכילים בתנועתם

נמצאות שתי הגירסאות, ברם מפירושו שם יש ללמוד שגירסתו היא 'ונהדר' עי"ש. 509. פ"א. 510. ראה מה שכתב בפני התפילות והברכות עמ' ק, וכן עי' בסידור ר"ש מגרמיזא שם. 511. ראה בפני התפילות והברכות הנ"ל, ונראה שאינו מפרש בדרך פירושו של רבינו. ונוסחת הדפוס בתחילה 'מלא כבודו' ואח"כ מפרש 'לפני כבודו', וכבר עמד בזה בסידור ר"ש סופר שם והניח בצ"ע, אמנם בדפוס ליסבון ובכת"י הגירסא בב' המקומות 'לפני כבודו'. 512. כפי הנראה, כך איתא בדפוס ליסבון. וכוננתו א"כ להביא ראיה למש"כ, וא"ש. בדפוסים אחרים איתא 'והראיה לפי זה'. וצ"ב. ובכת"י גסטר איתא 'והראיה לפי שזה החלוק'. וגם גירסה זו צריכה ביאור. 513. לע"ע לא ראיתי מי שעוד מפרש כן. 514. ראה רמב"ם פ"ג מהל' יסודי התורה ה"ט וז"ל, 'כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודעה והשכל הם' וכו'. וראה ב'פירושו' שם הטעם בזה, וראה מורה נבוכים ח"ב פ"ג.

לארבע רוחות, ויעו"ש עוד. ובסידור עבודת ישראל עמ' 211 הביא מנגיד ומצוה דצ"ל 'הודו', עי"ש, אכן לפי הקדמונים הרי הכונה היא על העולם ולא על הקב"ה. וראה אוצר התפילות עמ' 674 בעין תפילה. אכן בפני סידור התפילה לרוקח עמ' תקכא מתבאר כפירושו של נגיד ומצוה, עי"ש. וראה ערוגת הבושם ח"ד עמ' 119 וסידור ר"ש מגרמיזא עמ' קס. 506. והיינו 'דעת' פירושו המים המקיפין את העולם, 'ותבונה' פירושו גלגל השמים המקיף כל היסודות, 'סובבים אותו'. 507. ראה פי' סידור התפילה לרוקח עמ' תקכב מה שהאריך, וראה סידור ר"ש מגרמיזא שם בפני גדלו וטובו. 508. כ"ה בדפוס ליסבון וכ"ה בסדר רב עמרם עמ' עא 'ונאדר', אבל בכת"י כאן איתא 'ונהדר', כפי שהוא לפנינו בסידורים. וראה סידור ר"ש סופר ח"ב עמ' 329. וראה בפני התפילות והברכות שם שהנוסחא היא 'ונהדר' וכן מתבאר בהמשך פירושו שם עפ"י ההיכלות, עי"ש. ובפני סידור התפילה לרוקח עמ' תקכג

עושין רצון קוניהם. כח וגבורה נתן להם להיות מושלים בקרב תבל ע"ש (שם יח) ולמשול ביום ובלילה, כי⁵¹⁵ השמש הוא מוליד הזמנים, קור וחום קיץ וחורף, והמתכות והצמחים, וכל החיים תלויים בו והרבה דברים שהם נובעים ממשפטי הכוכבים, והלבנה גם כן יש לה ממשלת על כל דבר לח. מלאים זיו ומפיקים נוגה רוצה לומר⁵¹⁶ כי האל ברא להם זיו יותר מן המשרתים. ועוד שהם מוציאים נוגה בענין שיראה כי נאה זיום בכל העולם. שמחים בצאתם וששים בבואם ע"ש (תהילים יט, ו) והוא כחתן יוצא מחופתו, שהוא שמח⁵¹⁷, והכונה בזה כי לא ייעפו ולא ייגעו. ופירש הרב ר' יוסף קמחי ז"ל שדימה השמש לחתן יוצא מחופתו שהוא נכסף לשוב לכלתו כך השמש שב בכל יום למקום זריחתו⁵¹⁸. עושים באימה רצון קוניהם⁵¹⁹ כי⁵²⁰ הוא הנותן בהם כח להתנועע. פאר וכבוד יתנו לשמו שנאמר (שם ב) השמים מספרים כבוד אל, כי⁵²¹ ממהלכם וסבובם שהוא על סדר נכון ואינו משתנה לעולם יודע לעין כל תפארתו וכבודו של עושה בראשית, כי הוא מסבבם בכח שאין לו תכלית. צהלה ורנה לזכר מלכותו וזה⁵²² ידוע כי בזריחת השמש יקום האדם לאור היום ויודה לבוראו שהאיר אליו, וגם בלילה עת מנוחה ישמח על מנוחתו ויתן צהלה ורנה לבורא חושך. קרא לשמש ויזרח אור ע"ש (בראשית א, ה) ויקרא אלהים לאור יום, ור"ל⁵²³ כשברא

והברכות עמ' קא-קב. 517. וכ"ה בפ"י התפילות והברכות שם. 518. כ"כ הרד"ק בפ"י על תהילים שם בשם אביו ה"ר יוסף קמחי עי"ש. וראה בפ"י המאירי על תהילים שם. 519. ראה בהקדמת סידור ר"ש סופר פ"ז שהאריך לקיים נוסחא זו 'קוניהם' ולא 'קונם', וכן הוא שם ח"ב עמ' 115, והוסיף שכן צ"ל ולא 'קוניהם', ובכת"י אכן איתא 'קוניהם', אבל תוקן על הגליון 'קוניהם'. וראה גם סדר רב עמרם עמ' עא. וראה מעשה רב מהגר"א אות לד וסידור היכל הברכה קאמרנא. 520. ראה בפ"י התפילות והברכות עמ' קב. 521. ראה בתרגום על תהילים שם ובפירש"י וראב"ע שם, וראה רד"ק שם. ובפירוש התפילות והברכות שם גם נראה קצת שמפרש כן, עי"ש. 522. בפ"י התפילות והברכות שם מפרש באופן אחר, עי"ש. 523. ז"ל פ"י התפילות והברכות שם, קרא

וראה קרית מלך על הרמב"ם שם בשם ספר לשם שבו ואחלמה המקור לזה בזהר חדש במדרש הנעלם, עי"ש. וכבר דנו המפרשים אם להביא מקור להרמב"ם מזוה"ק, וראה בהקדמה לספר בית יעקב מראדזין. ומ"מ רבינו מפרש פיסקא זו עפ"י שו"י הרמב"ם, ברם בפ"י התפילות והברכות עמ' קא אינו מפרש בדרך זו, עי"ש. וראה תורה שלמה בראשית א, יד אות תרמג, והביא בזה מהמהר"ל בגבורות ישראל ומהמגיד מקוז'ניץ בספר גאולת ישראל, עי"ש. וע"ע עבודת המלך על הרמב"ם שם. וראה רד"ק תהילים יט, א ומאירי שם ד. 515. ראה רמב"ן שם. וראה בפ"י רב סעדיה גאון על התורה מהדורת מ' צוקר עמ' 233 שכתב, 'לממשלת היום ולממשלת הלילה, אין הכונה אלא לאורם ולא לשום דבר זולת זה', וראה הערה שם. 516. ראה מה שפ"י בפ"י התפילות

פד עמודי קריאת שמע וברכותיה שמים

(ב) בתפלת יוצר תשב במושבך. ותכוין כי עתה נכנסת בעולם הבריאה שהוא מקום הישיבה². ותמשמש בתפלין ותכוין לקיים מה שנאמר שבע ביום הללתיך (תהלים קיט, קסד). ומיוצר עד העמידה תכוין תדיר בשם ס"ג שהוא בבריאה, יוצא מאות ה"א ראשונה דהויא בחינה נשמה. ותחשוב להעלות אות ה"א תתאה דבוקה עם הוי"ו, ואות הוי"ו דבוקה עם ה"א עילאה ולכללה באצילות. ותכוין לכלול גם נשמתך עמהם. וסדר עלייה דהיכלות יבואר בעזרת ה' בפרט. איש איש על מקומו:

בְּרַכּוּ אֶת יְהוָה הַמְּבַרֵךְ:¹
בְּרוּךְ יְהוָה הַמְּבַרֵךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

היכל לבנת הספיר

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
יוֹצֵר אֹר וְבוֹרֵא חוֹשֶׁךְ, עוֹשֶׂה שְׁלוֹם
וְבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

עין ארוז

ק"ש במעומד. וכבר תמהו על מנהגו, יעוי' לבושי מרדכי שו"ת (רביעאי, סימן ריג). ועי' טור (סימן סג) מי שרוצה להחמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרונה מעומד לא יאות עביד ונקרא עבריינא וצריך לגעור בו) שמצותה מיושב. אך יעוי' בט"ז (סק"ב) שכתב דליכא קפידא אלא ביושב ועומד דאז ליכא מעלה בעמידה משום כוונה דהא בישיבה יש טפי כוונה, אלא ע"כ משום גזירת הכתוב דכתיב ובקומך ע"כ הוא כב"ש, משא"כ במהלך ועומד דעושה כן משום דמכוון טפי בזה ב"ה מודים דשפיר עבד אלא שא"צ כוונה אלא בפסוק ראשון ותו לא, צריך אבל אם רוצה לעשות שיהיה לו כוונה אפי' אח"כ תע"ב. ובזה מתיישב מנהגו של החת"ס. אך עכ"פ צ"ב מהא דעפ"י הסוד ענין ההיכל הזה הוא דייקא בישיבה. ג. ברכו. לשון המחבר, ועל פי פשוטו יכלני לומר שהשליח

מלה במלה, כי היא מתכשיטי הכלה הנכנסת לחופה בז' הנערות הראויות לתת לה, והם ז' היכלות הנרמזים בתפלת מיושב. היכל א' נקרא לבנת הספיר, והוא כנגד יסוד ומלכות, והוא נרמז בברכת יוצר אור ובורא חושך, והשם שלו הוא שם בן ח' אותיות יאהדונהי כולל ב' השמות הוי"ה ואדנות, והוא המלך המרום והמתנשא לבדו מאז יתברך ויתעלה. ב. נראה דהוא דין להתחיל את עולם הישיבה, שיהא דייקא בישיבה. וכן הוא בסידור האר"י ז"ל לרבי שבת ז"ל ז"ל, בברכת יוצר תשב בישיבה ותאמר ותמשמש יוצר, ותכוין כי עתה נכנס לעולם הבריאה שהוא בחי' כסא מקום הישיבה בתפלין של יד, ותכוין כי בחי' עובדא דבריאה בתפלין ובחי' מילולא דבריאה באמירה דיוצר. אמנם בליקוטי חבר בן חיים (ח"א) מביא כי זקיני החת"ס היה נוהג לעמוד כל תפילת שחרית כדי לקרוא

טז

בני

מאמרי חדשי כסלו טבת

יששכר

יש ק"ח תיבין. נראה לי לרמוז על ריבוי 'האור כי טוב' (בראשית א, ד), היינו ריבוי אותיות טו"ב זה על זה סב [כנהוג בין המקובלים (עי' מעין גנים [לרמ"ע מפאנו] ח"א זליקוטס)], כזה: ט' פעמים ו' הוא נ"ד, ז' פעמים נ"ד הוא ק"ח, כמספר תיבות ההודאה כנ"ל, ולרמוז שהמנוחה הזאת מנלכת מן דינה של גיהנום - בגימטריא ק"ח סג, ויתבאר אי"ה סד.

ז) עוד כתב הרב הקדוש הג"ל (שס):
 'זא"ת חנכ"ת המוזכ"ח' (במדבר ז,
 פד) בגימטריא זא"ת יהי"ה צימ"י

חשמוני"ס^{סח} עד כאן לשונו. ואוסיף לומר, 'זא"ת חנכ"ת' בגימטריא ח"ל מתתיהו^{סו}, ויתבאר אי"ה.

ח) עוד כתב הרב הקדוש הג"ל (שס): תקנו ל"ו נרות, כנגד האור הראשון

ששימש לאדם הראשון ל"ו שעות, כמו שאמרו רז"ל בפסיקתא (רצמי פרק כג טו). וכתב עוד: שעל אות טי"ת של 'וירא אלהים את האור כי ט' טוב' (בראשית א, ד) יש על הטי"ת ארבעה תגין סח, להורות ארבעה פעמים טי"ת, היינו רמז אל ל"ו נרות של חנוכה סט, עיין שם עוד בדבריו.

יודעי בינה

'חשמונאים' היא רק לתוספת (עי' דברי חיים לחנוכה ד"ה והנה מבואר).

סו. כלומר, חנוכת המזבח בימי החשמונאים תהיה ע"י מתתיהו. [ואפשר מה שכתב רבינו א"ל כוונתו לשם א"ל, וכוונתו למה שכתב לקמן (מאמר י אותיות ג-ד) שלכן נעשה הנס בפך החתום בחותמו של כה"ג, לפי שהוא רומז לבחינת א"ל עיי"ש. וזהו 'א"ל מתתיהו', כלומר מתתיהו כה"ג אשר היה הפך חתום על שמו (עי' לקמן מאמר ד אות טו ובהערות שם) בחינתו א"ל].

סז. שם: "רבי לוי בשם בר נזירה, שלשים ושש שעות שימשה אותה אורה [- אור הגנוז], ואלו הן, שתים עשרה של ערב שבת, ושתיים עשרה של לילי שבת, ושתיים עשרה של שבת". (וע"ע ירושלמי ברכות פ"ח ה"ה; בר"ר יב, ו).

מנחת חינוך
3376439

סח. כדאיתא בספר התגין [בשער הספר שם כתב שמקובל שהמבואר בספר זה נמצא כתוב על האבנים שהקים יהושע בגלגל] (אות טי"ח): "ס"ו באורייתא דארבעה זיוני, [כלומר, ס"ו פעמים נמצא בתורה האות טי"ת עם ארבעה תגין, ולא כבשאר מקומות שהטי"ת אינה אלא בשלשה תגין, ואחד מהם הוא] 'כי טוב' קדמאה" [- הטי"ת של 'כי טוב' הראשון שנכתב בתורה, בפסוק 'וירא אלהים את האור כי טוב'], עיי"ש.

סח. ר"ל, ארבעה פעמים ט' [המה ארבעה התגין]

ההם בזמן הזה. אבל כבר כתב רבינו (לקמן מאמר ד אות א בהג"ה) שאין לומר תיבות 'ועל הנפלאות', כי חדשים מקרוב באו שהוסיפו מדעתם ולא נמצא בנוסח האריז"ל ולא בשום נוסחא ישנה. וכן אין לומר 'ועל הנחמות ועל המלחמות' שניהם ביחד אלא אחד מהם (עי' לקמן שם אות ז).

סב. כלומר, כופלים את האות הראשונה ט' על האות השניה ו' וסך העולה משניהם על האות השלישית ב' וכדלהלן. וגימטריא זו נקרא בפי המקובלים גימטריא רבתי (עי' במאמר מעין גנים המצויין בפנים).

סג. ר"ל, מצות נר חנוכה שנוסח ההודאה שלה היא ק"ח תיבות, ושהיא הארה מאור הגנוז הנרמז במאמר 'האור כי טוב' העולה ק"ח [כי ריבוי אותיות טו"ב זה על זה עולה ק"ח כמבואר בפנים], מצלת מדינה של גיהנום העולה ק"ח.

ולקמן (מאמר ד אות א) הוסיף רבינו, שלכן ניתנה נר חנוכה בשמאל (שבת כב, א) הנקרא צפון (עי' ב"ב כה, ב; וע"ע זוה"ק ח"ב רלח, ב), כדי להציל את האדם מדינה של גיהנום שהוא ג"כ בצפון. ובזה ביאר הפסוק 'מה רב טובך אשר צפנת ליראיך' (תהלים לא, כ), ר"ל, 'רב טובך' - בחינת ריבוי 'האור כי טוב', 'אשר צפנת' - מתעוררת ע"י הדלקת נרות חנוכה אשר מדליקם בצד שמאל הנקרא צפון.

סד. עי' להלן אות כד; מאמר ד אות א; שם סד.

סה. כי עיקר השם הוא 'חשמונים' והאל"ף של

בני

מאמר ב / אור תורה

יששכר

יז

ע"ב כן קראו לימים האלה 'חנוכה', שהוא 'חינוך' והרגל על לעתיד, גאולה העתידה, שאז יתגלה לנו האור הגנוז בשלימות^{ע"ג}, כמו שאמרו רז"ל (מגינה יב, א) וגנוזו ללדיקים לעתיד לזכא כדכתיב (ישעיה ס, יט) 'לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך והיה לך הוי"ה לאור עולם'. והנה זה יהיה ע"ד אחר שתשלם הגלות החל הזה מלכות רביעית ע"ה, והנה עוד זה שלמת מלכות יון ע"ו מלכות שלישית ע"ז האיר לנו הש"י צמעט קט מן האור ההוא אחר שנפקה הנצואה ע"ח, בכדי שיעמוד לנו האור

והנך רואה ידידי דברי עיר וקדיש שכל דבריו דברי קבלה מפי אליהו ז"ל, אמר שהארת המלואה נר חנוכה הוא מהארת אור הגנוז^ע. [וממילא תזין, כיון שצימי הנס צומן החשמונאים דלקה המנורה צאור שלא כטבע רק צנס, והנה המנורה רמוזה לחכמת התורה - הרוצה להחכים ידריס ומנורה צדרוס (צ"צ כה, ז), אס כן על כרחק האורה צאה מן האור הגנוז שנגנו צתורה ע"א], וכיון שנקצע לדורות צרוח הקודש הוא מפני שידעו צכל שנה יתגלה האור ההוא ע"ב, עיין עוד צסימן יב.

יודעי בינה

האור הגנוז בנרות חנוכה שמדליקים בכל שנה ושנה וכדברי בעל הרוקח.

עג. רבינו לקמן (אות טז ובמאמר ג אות ה) ביאר הענין ביתר הרחבה, דהנה ענין חינוך הקטנים הוא שמחנכין אותם למצות קודם זמן החיוב, כדי שיכירו וידעו בעת החיוב מה לעשות, והחינוך הוא להיות לו לעזר לכשיהיה גדול, כמו כן נר חנוכה הוא חינוך והרגל לגאולה העתידה כדי שיכירו וידעו מהות הגאולה העתידה, עי"ש.

עד. היינו התגלות אור הגנוז בשלימות.

עה. היא מלכות אדום הרשעה, שהיא המלכות הרביעית מהארבע מלכיות שראה נבוכדנצר בחלומו שישעבדו את ישראל בגלות (ע"י דניאל ב, לח).

עו. כלומר, בימי החשמונאים כשנשלמה ונגמרה גלות מלכות יון.

עז. מהארבע מלכיות שראה נבוכדנצר בחלומו שישעבדו את ישראל בגלות [בבל, מדי ופרס, יון, אדום].

עח. כדאיתא במגילה (יד, א): "ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה", וכתב רש"י (שם) "ואם תאמר [הרי הוסיפו גם] נר חנוכה, [ומתרג':] כבר פסקו הנביאים". (וע"ע רש"י יומא כא, ב ד"ה ארון).

שעל הטי"ת] בגימטריא ל"ו, רומז על הל"ו נרות של חנוכה. וטעם שנרמזו ל"ו נרות חנוכה בתיבת 'טוב', כי פסוק זה נאמר על האור הגנוז כמבואר בחז"ל (ע"י בר"ר יב, ו), ונרות חנוכה הן מהארת האור הגנוז. [וזהו שכתב רבינו בסמוך 'והנך רואה ידידי דברי עיר וקדיש שכל דבריו דברי קבלה מפי אליהו ז"ל אמר שהארת המצוה נר חנוכה הוא מהארת אור הגנוז', היינו מדרמז כן בתיבת 'טוב' הנאמר על האור הגנוז (וע"ע הערה הבאה)].

ע. ר"ל, מדכתב הרב שתקנו ל"ו נרות נגד ל"ו שעות שהאיר האור הראשון לאדם הראשון, וכן מדרמז נרות חנוכה בתיבת 'טוב' הנאמר על האור הגנוז, מוכח שנרות חנוכה הן מהארת אור הגנוז.

עא. ר"ל, כיון שהמנורה רומזת לחכמת התורה, והאור הראשון גנוז בתוה"ק (ע"י זוה"ק ח"א מז, א ובדגל מחנה אפרים פרשת בראשית ד"ה וירא), א"כ מסתמא באה האור הניסי של המנורה [שדלק בדרך נס למעלה מדרך הטבע] מהאור הראשון שנגנו בתוה"ק הנרמזת במנורה.

עב. ר"ל, כיון שנתבאר שהאור הניסי של המנורה באה מהאור הראשון הגנוז בתוה"ק, וכידוע שהארת הנס שנעשה במנורה מתגלה בכל שנה ושנה, כי אם לא כן לא היה נקבע נס זה לדורות (וכמו שהאריך רבינו לקמן מאמר ד אות ח), א"כ בהכרח שמתגלה הארת

יה

בני

מאמרי חדשי כסלו טבת

יששכר

ההוא בגלות החל הזה במקום נצואה, כי האור הזה אדם מציט צו מסוף העולם ועד סופו^{עט} (עי' חגיגה יב, א).

חינוך והרגל להאור ההוא, ועל כן הוא מסוגל לתורה^{פב}, על כן הרגיל צנר זה^{פג} [אמרו לשון 'הרגיל'^{פד}, מרגיל את עצמו לאור העמיד] הויין ליה צנים תלמידי חכמים^{פה} (שבת כג, ב).

ע"ו כן נקרא 'נר חנוכה', נר חינוך והרגל לאור עולם בגאולה העמידה שיתגלה,

אור הגנוז נאמר ציה (בראשית א, ג) 'יה"י או"ר' [רל"ב - ע"ב; ס"ג; מ"ה; צ"ן]^{פז}. וזהו 'והיה לך הוי"ה לאור עולם', היינו השם הוי"ה צארבעה מילואיו כנ"ל בגימטריא 'יה"י או"ר' ונגזז בתורה^{פח}. והנה נר חנוכה

ומתוק האור לעיני, אחרי רואי צדצרי הרצ הקדוש הנ"ל, כתב (שם): תקנו ל"ו נרות [כנגד השעות ששימש האור הראשון כנ"ל] כנגד לשון 'אור' ו'מאורות' ו'נר' נזכר בתורה ל"ו פעמים, עיין שם^{פח}. הוא מה

יודעי בינה

אנר חנוכה. [אבל יש ראשונים הסוברים דמוסב על נר שבת (עי' סמ"ג עשין ל; טור או"ח סי' רסג)].

פד. ולא לשון 'הזְהִיר' כמו שנקטו שם לענין טלית ומזוזה (עי' מהרש"א שם).

פה. ר"ל, כיון שנר חנוכה הוא חינוך לאור הגנוז שיאיר לעת"ל, לכן הרגיל בנר חנוכה זוכה להארה מהאור הגנוז, וכיון שאור זה גנוז עתה בתוה"ק, לכן מסוגל נר זה לתורה הקדושה להיות זוכה על ידו לבנים תלמידי חכמים.

פז. שם: "במפלת יון הדלקת נרות, ולמה ל"ו, כי יש בחומש כ"ב [פעמים] 'אור', (בראשית א, ג [ב] פעמים); שם מד, ג; שמות י, כג); 'האור' (בראשית א, ד [ב] פעמים); שם יח); 'לאור' (בראשית א, ה); 'להאיר' (בראשית א, טו; שם יז; שמות יג, כא); 'המאור' (בראשית א, טז [ב] פעמים); שמות לה, יד [ב] פעמים); שמות לט, ז; במדבר ד, ט; שם טז); 'והאור'; 'יאיר'; 'למאור' (שמות כז, כ; שם לה, ח; שם כח); 'יאירו' (במדבר ח, יב); 'ויאר' (שמות יד, כ; במדבר ו, כה), וג' ה'מאורות' (בראשית א, יד; שם טו; שם טז) שהם ו' -] כי 'מאורות' לשון רבים ומיעוט רבים שניים], הרי כ"ח, ובין 'נרותיה' (שמות כה, לו [ב] פעמים); שם לה, יד; שם לו, כג; שם לט; לו; שם מ, ד; במדבר ד, ט; שם ח, ג) ובין 'נרות' (שמות לט, לו) 'הנרות' (שמות לו, ז; שם ח; שם מ, כה; במדבר ח, כ; שם כז, כ; ויקרא כד, ב) ח', הרי ל"ו לשון 'אור' ו'נר', ואותם שמונה נרות רמז לשמונה ימי חנוכה שצריך להדליק נרות". (וראה לעיל מאמר א אות ו בהערות מה שהערנו בזה).

עט. ר"ל, לכן האיר לנו הש"י במעט קט מהאור הגנוז לאחר שנפסקה הנבואה, כי אור זה הוא מעין נבואה, כי אפשר להביט דרכו מסוף העולם ועד סופו, וכיון שפסקה הנבואה האיר לנו הש"י אור זה שיעמוד במקום נבואה.

פ. ר"ל, 'יה"י או"ר' הנאמר על האור הגנוז בגימטריא רל"ב, שהוא הגימטריא של השם הוי"ה ב"ה בארבעה מילואיו - ע"ב; ס"ג; מ"ה; נ"ב, [כי מהשם הוי"ה ב"ה נמשכין ארבעה שמות הנכללין בה, והם ע"ב, ס"ג, מ"ה, ב"ן (עי' שעה"כ דרושי תפילין דרוש א), והם ארבעה מיני מילואים בשם הוי"ה ב"ה, שם ע"ב הוא שם הוי"ה ב"ה במילוי יודי"ן (- יו"ד ה"י וי"ו ה"י) העולה ע"ב, שם ס"ג הוא שם הוי"ה ב"ה במילוי יודי"ן זולת הו"א"ו שהוא במילוי אל"ף (- יו"ד ה"י ו"א"ו ה"י) העולה ס"ג, שם מ"ה הוא שם הוי"ה ב"ה במילוי אלפי"ן (- יו"ד ה"א ו"א"ו ה"א) העולה מ"ה, שם ב"ן הוא שם הוי"ה ב"ה במילוי ההי"ן (- יו"ד ה"ה וי"ו ה"ה) העולה ב"ן], כי לעתיד לבא יאיר האור הנכבד מארבעה מילואי הוי"ה העולים כמנין 'יהי אור' (עי' עץ חיים שכ"ו פ"ב).

פא. ולכן נאמר 'והיה לך הוי"ה לאור עולם', הוי"ה דייקא, כי לעת"ל יאיר האור הנכבד, השם הוי"ה ב"ה בארבעה מילואיו.

פב. כמבואר בסמוך.

פג. של חנוכה, וכשיטת הבה"ג (הלכות חנוכה סי' ט) והרי"ף (שבת י, ב בדפיו) הסוברים דהא דאמרו חז"ל 'הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים', קאי

